הוצאת „ספרות".

רבי נחמן מברסלב

חייו ותורתו.

מאת

הלל צייטלין.

ספר ראשון

ורשה תר"ע.

РАВИ НАХМАНЪ МИВРЕСЛАВЪ
соч ЦЕЙТЛИНА.
Типографія „Гацефира" Пивная 40.

רבי נחמן מברסלב.

הספר הזה, שאנו נותנים בזה לפני הקוראים, אין לו כל שייכות אל ספר „התסיחות" של המחבר הזה. בספר ההוא יבא גם כן מאמר מהדה על דבר רבי נחמן ושיטתו, אבל שם יבא הכל בקיצור, רק כדי הבלטת הקוים המיוחדים של החסידות הברסלבית והצטרפותם לתמונה השלמה של החסידות בכלל, ופה ידובר בפרטות על דבר חייו ותורתו של האיש הנפלא הזה.

א

פעם אחת אמר רבי נחמן לתלמידיו: „מהגלה שלי אין אתם צריכים ללמוד, אף על פי שאני על פי רוב בעצבות אין אתם צריכים ללמד מזה"[1]. מי שהוהיר תמיד על השמחה, מי שצוה תמיד להתרחק מיגוני העצב בתכלית הריחוק, מי שאמר תמיד שהמרה שחורה מביאה לידי כפירה ולידי הרהורים רעים, מי שלמד ש„עיקר העליות והיריחת של האדם הוא כפי השמחה בו יתברך"[2] היה בעצמו מלא יגון וענן כסה את פניו הימים.

ברצות רבי נחמן להסביר לתלמידיו סבת יגונו אמר להם, שהוא הולך במקום שממה ועליו לקצץ אילנות הגדלים שמה זה אלפי שנים, לקצץ ולהזיר לקצץ עד שתהא הדרך שם ככושה לרבים...

ויש אשר הסביר להם, שתוגתו הפנימית באה לו בירושה מזקנו הבע"שט והבעש"ט הוא ממשפחת חוד המלך ע"ה שצעק תמיד לה' מלב נשבר ונדכה.

והלך היה הצדיק מברסלב בין בני־אדם כאבל בין החתנים, כי דמיונו החזק צייר לפניו את כל הרעות והיסורים, אשר יסבול כל איש ואיש מיום הולדו ועד יום מותו. הוא לא יכל לשבות אף רגע. שכל שמחת בני־אדם רק לרגעים וכל ימי חייהם מלאים צרות ואנחה, אסונות ופגעים.

„כל בני העולם — אמר רבי נחמן לתלמידיו. — מלאים יסורים ופגעים, ואפילו הגבירים הגחלים והשרים כלם מלאים כעס ומכאובים ומלאים טרחת ודאגות ועצבות ויגון ואנחה תמיד. כל אחד יש לו יסורים מיוחדים, אפילו מי שנדמה שיש לו כל תענוגים: עושר ונכסים וארמנות גחלים וכלים נפלאים ותבשילים וסגולת מלכים— אם נסתכל בו היטב הוא גם כן מלא כעס ומכאובים הרבה תמיד

בכמה מיני אופנים ועניניס[3]".

ואת השקפתו הבהירה על רוב הצער שבעולם הוא מביע בהתול מר ושנון מאד: „הנה הכל אומרים שיש עולם הזה ועולם הבא, והנה עולם הבא אנו מאמינים שיש עולם הבא, אפשר שיש גם עולם הזה באיזה עולם, כי בכאן נראה שהוא גיהנם[4].

העולם שלפניו בכל תשוקותיו ושאיפותיו, הנאותיו ותענוגיו, מלהמותיו ונצהנותיו, שאון והמונו, עמלו ועכודתו הוא רק עמק הבכא, צער בלי קץ וגבול.

ומה היא הטובה אשר הביאה ההשתלמות הרבה, ההכמה וההשכלה, הגמוסים היפים, הטהניקה היפה אם גם עתה נשפך דם אדם כמים בעת כל הבל אדמה וכל דבר קטן?

„הם הכמים גהלים — היה אומר — והם הושבי ם והוקרים בחכמתם איך לעשות כלי־זין נפלא שיוכל להרוג אלפי נפשות בפעם אחת"[5]...

ונוסף על הצער הרגיל ישנו גם צער רוחני הגדול הרבה מן הצער הרגיל: במדה שאדם גדול יותר ברוח גם צערו גדול ויסוריו רבים יותר.

ואף על פי שלא חדל רבי נחמן להזהיר, כי חיי המאמין האמתי הם בבחינת „וטוב לב משתה תמיד", שהוא חי חיים טובים, לפי שהוא מקבל באהבה כל העובר עליו ובוטח בה' הטוב והמטיב, בכל זאת הדברים אמורים בנוגע למאמינים פשוטים (שכאלה היו תלמידיו) ואלם לא בצדיק עצמו במובנו של ר' נחמן. כלומר: מבין דבל, יודע הכל, סקר הכל, מרחם על הכל, הפץ בטובת הכל.

„יש שיש לו יסורים מעצמו — אומר ר' נחמן — ויש שיש לו יסורים משכנד ויש שיש לו יסורים ממשפחתו ויש שיש לו יסורים מעירו ויש שיש לו יסורים מכל העולם[6]".

ב

מלבד הצער העולמי, עפ"י מושגנו עתה, או יסורים מכל העולם, כפי מבטאו של רבי נחמן, המלא את לב כל גחל הרוח, הנה יש

צער עולמי עוד יותר גדול ועוד יותר עמוק.

- חפץ הוא האדם לפתור את תירת החיים והעולם חפץ הוא להשיג את סדר הבריאה, תכליתה וקיומה, חפץ הוא לשמוע תשובה ברורה על השאלות העולמיות המענות אותו ומציקות לו, חפץ הוא להשיג השגות נחלטת ונפלאות מעת לעת, להוסיף שלימות רוחנית, לעלות ממדרגה למדרגה, והנה הוא נכשל בכל פעם ופעם במעותים גסים, בעונות גדולים וקטנים, והנה ריאה היא למגנת לבו, כי עדין עומד הוא בתוך, כי עדין הכל סתום ותתום בעדו באלף עזקין, כי עדין אינו משיג כלום וכי עדין הוא בשר ודם פשוט, בשר ודם בעל נטיות מבעיות שונות, ורבות בו גם מדות לא טובות ותכונות לא טובות.

והמאמין רואה בזה, עפ"י דרכו, כאלו דוחפים אותו לתוך, כאלו מרמזים לו מן השמים, שאינם חפצים במעשיו הטובים ובנעלותיו וכסיפיו הגדולים לאלהי מרום, כאלו הטאו רב כל־כך עד שאינם חפצים להכניסו תחת כנפי השכינה, מגרשים אותו מן ההיכלות העליונים למען לא יראה את גנזי המלך, מלכו של עולם.

וכל מה שהאדם גדול יותר, כל מה שטבעו דק ביותר, כל מה שתכונתו יותר עשירה ונשגבה הוא עלול ביותר להענה בלי־קץ על קוצר המשיג ועמק המושג, על גסות הגוף שאינו מניח לראות את האור הגדול — אור העליון.

וזהי צדת ה„מרה שחורה" שעליה ידבר כל־כך בספרי רבי נחמן ותלמידיו.

ורבי נחמן מצדה ומהיד לתלמידיו ללחום עם ה„מרה שחורה" עד רדתה, להכניעה, לבטלה ולעקרה מן השרש, ואילם, כנראה, מצאה לה מקום טוב בלב רבי נחמן עצמו ובלבות גדולי תלמידיו.

רבי נתן תלמיד של ר' נחמן, מוכיח במכתביו את בנו על ה„מרה שחורה" שלו, מוכיח וחוזר ומוכיח, מראה לדעת, שאין על מה להתעצב כלל וכלל, שאין הקב"ה בא בשותפות עם בריותיו, שהעיקר רק השמחה; שהכל טוב וכל מה דעביד רחמנא לטב עביד, בכל זאת הוא מקבל מכתב עוד הפעם מכתבים מלאים התאוננות מרה; רבי נתן אינו הדל להשיב ובנו אינו הדל לשאול.

המרה שתירה היא בלב כל איש מבקש אמת, כל חד וחד לפום שעידא דליה. בלבותיהם של תלמידי רבי נחמן היתה לה תכונה יחידה ומוגבלת: היראה הגדולה. מן העון, היראה הגדולה מן הפגם והזיק המוסבים על ידי החטא בעולמות העליונים, הדעת שערין רב הדרך אל השלמות, ואולם בלבו של רבי נחמן עצמו היתה עמוקה לאין שעור וערך מאשר בלבות תלמידיו.

כי בלב רבי נחמן עם כל קדישתו ופרישותו, אמונתו ותמימותו שרר הצער הגדול של פיסטו...

ג

כלל גדול הוא אצלי: כשאדם לוחם באיזו דעה, תכונה או מדה בכל ימי חייו ובהתרגזות רבה ומרירות עצומה את הוא, כי הדעה, התכונה או המדה ההיא יש לה מקום גדול בלב הלוחם עצמו, אלא שדעה, תכונה או מדה עוד יותר חזקה, נלחמת עמה ומתגברת עליה תמיד.

רבי נחמן נלחם בכל ימי חייו עם התקירה במפלא. אין מאמר ומאמר ממאמריו, אין שיחה ושיחה משיחותיו, אין תורה ותורה מתורותיו שלא יהיו מכונים נגד הפלוסופיה והתקירה החפשית. התקירה—זוהי איבו היותר גדול.

כשאנו נלחמים עם איזו תכונה המתנגדת לנו והזרה לנו בעצם או גם יחדה לנו מעם הגנו נלחמים במנותה ועורכים דבריגו כסדר ועמלים להבינה, בכדי שנוכל למותרה, ואולם כשאנו נלחמים עם איזו תכונה הקרובה לנו מאד, מאד, אלא שאנו מתנגדים לה מאיזה טעם שיהיה, אנו לוחמים בקצף גדול ובהתמרמרות עצומה מאין כמיה. הפצים אנהנו להתחזק על עצמנו, לכבוש בעצמנו דבר־מה, לעצור בעד דבר־מה המתפרץ לצאת. בקרבנו צועק דבר מה ואנחנו מתאמצים בכל כחנו להשתיקו, מרגישים אנחנו בכל מהיותנו כל הגדל והיופי שבאיזה דבר ועל כי איזו סבה שתהיה עלינו להתאמץ עלינו להלחם עמו ויהי מה. אז אנו הנגרים שארית כחנו, הנעו קוראים לכל חלקי

האין שבקרבנו, כי ילחמו בדבר הזוא, אנו מתנפלים בשצף קצף למען תקל לנו המלחמה.

וכזאת היתה מלחמת ר' נחמן עם התקירה התפשית.

כשסבר בנו של רבי סנחם מקאריץ לאביו, שהשאיל לאיש אחר את הספר „מורה נבוכים" גער בו אביו ואמר: „ספרי הרמב"ם כשהם בבית הם מכניסים יראת שמים בלבב האדם" 8).

כל כך כבד ר' פנחם את הרמ"בם ואת ספרו „מורה הנבוכים".

ואולם רבי נחמן השיב ההפך ממש:

אסר את ספרי המחקרים באסור גמור וביתד את ספרי הראב"ע והרל"בג ואת הפרוש מרגליות טובה על האבן־עזרא 9).

כנראה ידע אותם, והבין אותם יותר מ־אי...

ד

כי היה ר' נחמן עוסק הרבה בספרי המחקרים ע"ז יעיד תלמידו בפירוש, אלא שהם אומרים: לו נאה ולו יאה!..

„הצדיק שהיא בבחינת משה־משיח — הם אומרים — צריך לעיין תמיד באלו החכמות, כדי שיוציא את הנשמות הנבוכות משם".

ועיונו של ר' נחמן בספרי המחקרים לא היתה כלל מעין עיונם של הדרשנים שעיינו ב„מורה" וב„עקידה" לבנם, כדי להשתמש בהם לצרכי דרושיהם, אף לא מעין המקרנים השונים ממין היהוע, שהתקירה היא להם מין פלפול, כי אם עיון גמור ועמוק מאה מאד.

ולא רק בספרי הרמ"בם, הרלב"ג והראב"ע עיין בשום לב, כי אם גם בספרי התכונה ובספרי הטבע השונים.

והעיון לא היה עיון לפרקים, כי אם עיון תמידי, הגיון תמידי, למוד תמידי.

ומה שנפלא יותר בעיני היא, כי ידע רבי נחמן גם את המסקנות האחרונות של הכמי הטבע, שלא נזכרו כלל בספרי הטבע בלשון הקודש שהיו בימיו.

אין זאת, כי אם קרא בספרי העמים (אף שתלמידיו לא זכרו

על אדות זה רבו אנ כי ה„קלי עולם"10) שהיה אוהב לשוחח עמהם, היו מסדרים לו ראשי פרקים ואת המסקנות השונות של חכמי הטבע.11)

ואם נדע לקרא בין השיטין נראה, כי מסקות רבים ועצומים מאד הציקו לו תמיד וימררו את חייו.

ובתומו ואמונתו הרבה מאד היה מתפלא מאד מאין נכנסים ללבו אלה המסקות המרים וההרהורים הרעים, היה מתבטא על זה מאד, מצטער על זה ומתנחם במה שהיה חושב, שהמחשבות הרעות באות אליו בכדי להעליתו אי, כי לא מחשבותיו הן, כי אם מחשבות של אחרים הן.

„כל התחתת מעשי בראשית — אימר רבי נחמן — היתה רק בשביל שצפה השי"ת שיהיו אנשים שיהיו להם יסורים בעניני האמנת הקדושה מחמת הבלבולים והכפירות העולים על מחשבתם ר"ל והם יתגברו כנגד אלה המחשבות ויתחזקו באמונה".12)

כדברים האלה יוכל לדבר רק האיש, שנבלל בעצמו הרבה מחמת הבלבולים והכפירות.

„יש—אימר רבי נחמן—שנכנס בהגת מצה הנחש שורש חכמת הטבע, בתוך התכם שבקדושה, והכמה זו של מצח הנחש מתחלת לכנס עמו מעיון לעיון עד שנכנס בעיון דק מאד, עד שרוצה להטיל ספק בשרש הרצון ולכפור שם חיד כאלו אין רצון כלל ח"ו".13)

מי שקרא ועיין בספרי תלמידי רבי נחמן ויודע שהוא ר' נחמן אהב לקרא את עצמו בשם „הכם הקדושה" „זקן הקדושה" יוכל להבין, כי „הנחש" היה מציק הרבה לר' נחמן עצמו.

בתכונה זו היה הצדיק רבי נחמן הומה לאותו הגאון הנודע — הסטוינסקי — שהשיג את כל עומק הכפירה, את יסוד ואת קסמה הגיב, והיה מגרשה תמיד מקרב לבו כמו שמגרשים שד משחית...

ה

עם כל היות הצדיק מברסלב בעל דמיון גדול וחזה הויונות היה גם בעל שכל בהיר ותריף מאד, מאד.

בשכלו הבהיר הבין את כל החמר שבשאלות העלמיות, את כל גדלן, קשין ועמקן.

ובשעה שהפילוסוף מנדלסון היה הושב שאפשר להוכיח במופת מציאות ה', השגחתו וכחמה, היה הצדיק מברסלב יודע, שאין בכל אלו ההיכחת והמופתים ממש.

„דרך אלו הספרים (כלומר ספרי החזקרים) להקשות קישיות שנראות כקושיות גחלות מאד והתירוץ הלש מא', ומי שרוצה לתקוף יתר ולהקשות על התירוץ יוכל להקשות ולא יועיל לו התירוץ".(14)

ככה היה רבי נחמן דעתו גם על ענין „אלו ואלו דברי אלקים חיים", שהחוקרים השונים והדרשנים מתאמצים להסביר ענין קשה זה: מיר לאָז עֶמיצער זאָגען אַ תירוץ...

לא מבעיא התחצים שבספרי ההמחקרים כדאי אין בהם כלום אלא אפילו קצת ההחצים שמוצאים בספרי המקובלים האמתיים, אעפ"כ אי אפשר לחרץ הקושיא ע"י תחצים כזאה בחיש שהתשובה נשארה מעל וצריכים לסמוך רק על „אמנה".

התשובה על השאלת העולמות היא בתוך השאלות עצמן, ולא בתשובות שמשיכים.

משל למה הדבר דומה?

שואלים את התנוק: נשכחה שמשיה בחלון ופחחה צפור אל הבית והפצו לסתום את השמשיה שבל תעם הצפור ומחץ לא לקחו את השמשיה הסמוכה וקבעיה בכאן? א"כ הלא תפרה הצפור דרך השמשיה השניה?

כשמערבין באיזן זה את השאלה עם התשובה נדמה לתנוק שהקושיא עצומה מאד מאד, ובאמת הקושיא ש„תפרה הצפור" היא תרוץ על הקושיא הראשונה שעי"ז אין לוקחים את הזכוכית לסתום, כמו כן ממש ישנם בני אדם שנכנסים בלבבם קושיות על השי"ת שהקושיות הן הן התירוצים. (15)

ואלם באיזה אופן השאלות עצמן הן הן התירוצים?

ע"ז נמצא תשובה במקום אחר מדברי רבי נחמן:

„בענין הקושיות שקשה על השי"ת — מספר תלמיד — מהגלא בפומיה

לאמר: אדרבה כך ראוי להיות: שיהיה קושיות על השי"ת וכן נאה ויפה לו לפי גדלותו ורוממותו, כי מעצם גדולתו ורוממותו שהוא מרוכם מאד מדעתנו ע"כ בודאי א"א שנבין ונשיג בשכלנו הנהגתו י"ת וע"כ בהכרח שיהיו עליו קושיות, כי כך נאת ויפה לו להבורא יתברך שיהיה מרחם ומנושא מדעתנו שע"ז קשה הקושיות כנ"ל ואם היתה הנהגתו כפי חיוב דעתנו, א"כ היתה דעתו פרעתנו.(16)

הרמב"ם משיב על שאלת הידיעה והבחירה, למשל, בפסק: כי לא מחשבותיכם מחשבותיכם זכו' ואין דעתנו מתישבת כלל בזה, לפי שקשה לנו לציר הדבר בדעתנו.

ואולם רבי נחמן משיב:

אינך יכול להשיג והנך מתמרמר, מכלל שאם היית יכול להשיג היה טוב ויפה לך, אדרבה, ידידי, אם היית יכול להשיג היה מקום עוד יותר להתמרמרות, לפי שאז לא היית רואים עוד כל דעת אלהית רמה ונשגבה מאד, כי אם דעת אנושית פשוטה...

ז

כל התיאולוגים והפילוסופים הדתיים מתאמצים לפתור את השאלות העולמיות, להשיב על הקושיות הרבות, או, אם כנים וישרים המה, אומרים שאין בכחם להשיב על שאלה זו או אחרת או על כל השאלות העולמיות.

שונה היא דעת הצדיק מברסלב מדעת כלם, שהוא חשב שאי אפשר להשיב על השאלות תשובות מספיקות עפ"י עיקר מהותן תכונן וטבען.

ישנן שאלות וישנן שאלות. יש שאלות שהשכל האנושי יכול למצא פתרון להן בהתאמצות וגיעה רבה, ואולם ישנן שאלות שאין בכח כל איש, יהיה מי שיהיה לפותרן.

בענין הזה קדם הצדיק מברסלב את די בואה רייסנר זה האחרון חשב שבע חדות העולם. הצדיק מברסלב חשב המש.

כמובן השקפתו של בואה ריימונד יותר בהירה, יותר מיוסדה על השקפה פילוסופית עמוקה ויסודי המדע הבהיר, ואולם בנוגע לעיקר עמק „חדות העולם" כמדמה, שהרבה יש לנו ללמוד מפי בעל ההזיה הזה, כמי שמכנים את רבי נחמן ההסידים והמתנגדים, המאמינים והחפשים גם יחד.

עס"י דרכו אמר רבי נחמן שישנן שני מיני שאלות: שאלות הנמשכותמבחינת שבירת הכלים, ושאלות הנמשכות מבחינת חלל הפנוי.

כידוע עמלו בעלי החב"ד בענין „היחודי וגרמוהי הד" והם בהשענם על דברי הר"מ קרדבורי, הם מרבים להמשיל משלים ומשלים למשלים ע"ד „מבשרי אחזה אלה"' ולבסוף קשה מאד לציר איך שהכל עצם האלהית הבכ"ו בחי" יש ודבר ונפרד.

ואלם ר' נחמן הבין היטב שאחר הכרטורים אשר נברבר, האריגות אשר נארוג והמשלים וההגמאות שנתן לעצמו, השאלה במקומה עומדת: מאחר שהכל אלהית, א"כ כל הנעשה בבריאה מראשיתה ועד אחריתה הכל נעשה באלהות, וא"כ היא כוללת הכל, הטוב והרע, הצדק והרשע, הטומאה והטהרה, הכל, הכל היא כוללת, וא"כ עלינו להתליט אתת משתי אלה: או שהרע, הרשע וכדומה הן באלהות עצמה או שאין כל רע, טומאה, רשע במציאות וא"כ אין תורה ואין דת, אין בחירה ואין עונש?

בעל, ההב"ד ממשיכים הלאה את מהשבתו של ר' ישראל בעש"ט, שהכל רק „אחזת עינים", שכל היש היא רק נראה ליש ובאמת לאמתו הכל אין גמור, אלהות נמורה כמו שהיה לפני הבריאה ומסמיכים את השקפותיהם על הכתובים: „אין עוד מלבדו" „אני ד' לא שניתי", ועל דברי התפלה „אתה הוא קודם שנברא העולם ואתה הוא לאחר שנברא העולם".

אבל אם כן עלינו להתליט אתת משתי אלה: או שהבריאה בבחינת יש ונפרדת מבוראה ואז אין מקום לשיטת האצילות של המקובלים, או כי היא ובוראה אחד ואז אין מקום לכל ההקידות הדתיות והשאלות ההדתיות לפי שהכל בהוב גמור.

דעת רבי נחמן היא איפוא שהבריאה היא עצם אלהית וכבל זה היא בבחינת יש ונפרד, וכיצד יתקימו שני הפכים? —

דבר זה יגלה רק לעת המשיח, כשתמלא הארץ דעה. ר' נחמן איננו מסתפק בששת אחוזת העינים של הבע"שט לפי שורש, הצחות והתשאים מורגשים לנו כדברים ממשיים, ריאליים והכל וכל ההילך ונמשך בבריאה בדרך סבה ומסובבנדמהה לנו כמכרח עפ"י עצם הדברים.

וזה הוא עפ"י דעת רבי נחמן עיקר ענין הצמצים, ההלל ומקים המנוי, שזכה המקובלים, עשה הקב"ה בחכמתו שנשיג את הבריאה בחור מציאות ריאלית, ממשית.

זה הוא עיקר השטוי בין רבי נחמן ובין יתר ההסדים בענין הזה: שהוא הבין את כל עמקי של ה'יוב והכרה. לפי דעתו אין היש טעות התושים, כי אם מוטבע בעצם הבריאה, שכן יצרה בוראה באופן שזודמה הכל מכרח עפ"י קשר הסבות והמסובבים.

ורק באופן זה נבין את כל הערך הגדול שר' נחמן נתן לענין ההלל מקום פנוי שהוא שב אליו תמיד ורק באופן הזה נבין את דבריו. „הקישיות שהן מבחינת שבירת הכלים יש להן תרוץ, אבל הקישות הבאות ממקום פנוי אין תרוץ להן"17)

אם נפשוט מעל הדברים האלה את מכסה הסוד אז יצא לנו רעיון גדול ועמוק והוא: שאלה השאלות הבאות ממה שאנו רואים שהכל בודאי ובהכרח אין להן כל תשובה.

ידע ידע הצדיק מברסלב שמי שהוא משקע בשאלות דהיות אחרות הנקל להשיבו, אבל מי שהגיע בהשכלתו עד להבנת הכרחות כל הדברים והיובם הנצחי — אי אפשר להרגיע את רוחו במינו „תוצים", במינו פלפולים טיאולגים ומחסידים, אי אפשר לרחת בקש.

וזה הוא עיקר „שורש הכמת הטבע" כלומר הכרחיות כל הדברים וחיובם ע"פי קשר הסבות והמסובבים עד „שהוא נכנס גם לתוך החכם שבקדושה עד שנכנס עמו מעיון לעיון רק עד שהוצה לדמיון פנים בשורש הרצון"...

וזה הוא עיקר הסכנה לדת שראה הצדיק מברסלב בכל חקירה לפי שהחקירה האמתית, הנכונה צריכה להביא בסוף לידי הכרת

ההכרה הגמור, הכרחיות כל חקי הטבע, שאי אפשר להם להשתנות.

ועל כן לפי דעתו רק הצדיק שהוא בבחינת משה משה אפשר לו לעיין היטב באלו התכמות. דבריו בזה מיוסדים על ההגדה: בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה יושב וקשר כתרים לאותיות וכו", אמר לו שתוק, כך עלתה במחשבה.

מי שהוא בבחינת משה, מי שיודע טוב השתיקה, הוא אינו מבקש תרוצים דחקים וישובים עקומים, כי אם שותק במקום הצריך כלומר מתעמק בענינים שאי אפשר לבטא אותם בדבור, כי אם להרגישם בהרגשה אלהית כמוסה.

והצדיק שהוא בחינת משה־משיח לא רק אשאפשר לו להתעמק גם במבוכות הבאות מחלל הפנוי, כי"א גם שצריך הוא ומכרח הוא להתעמק בכמו אלה, לפי שצריך הוא להוציא את האפיקורסים שנפלו לשם.

וכיצד היא מוציא אותם משם? היש בכוחו להרגיע את דוהם בדברי טעם ובתשובות מספיקות? — לא, כזאת לא יעשה הצדיק הזה, ולא יוכל לעשות, לפי שאלה ההשבות שהוא בעצמו משיג בענינים כאלה, אי אפשר כלל להגדיר במלים ולהסבירן על ידי משלים, לפי שהם בבחינת סתרי אותיות. הוא מוציא את האפיקורסים מן המבוכות הגחלות דק — בשירתו.

ז

„כל הכמה והכמה לפי בחינתה ומדרגתה כן, יש לה זמר השייך ומיוחד רק לה וכן ממדרגה למדרגה, שבחינת החכמה שבמדרגה היותר עליונה, יש לה זמר יותר עליון וכן למעלה למעלה עד ראשית נקודת הבריאה שהיא תחילת האצילות ושם אין למעלה הימנה ואין לאתה חכמה שיש שם וכו". ואמונה יש לה גם כן, זמר המיוחד לאמונה. וכמו שאנו רואים שאפילו אמונות עכו"ם בדברי מעותם יש לכל אמונה זמר מיוחד והכמת האפיקורסות יש לה ג"כ נגון המיוחד לה, כמ שאמרו על אחר שלא פסק זמר יוני מפיו. והצדיק משיג את הזמר היותר עליון". 18)

אם נסיר מאת הדברים האלה את צעיף המיד ונעתיקם לסגנון ההר בהיר, יצא לנו רעיון זה.

כל הכמה והכמה יש לה שירה מיוחדה, יופי מיוחד, אופן מהדר, סגנון מיוחד. שבכל אלה היא מושכת את לב הדבקים בה והמתעמקים בה.

הכפירה המדעית גם היא יש לה קסם מיוחד, יופי נערץ שבו היא לוקחת גם את לבות האנשים הדרשי אמת בכל לבם ונפשם.

והאמין רבי נחמן שיש בכח שירת הצדיק הבאה מהתאגלות סגיסית, שאי אפשר להביעה באומר ודברים; ומעושר רוחני מגיעי שהוא למעלה מן השכל להשפיע על הזולת ולהסכי לאיש אחר.

ר' נחמן ידע היטב את כחה הגדול של ההשפעה וכה היא חפץ להשתמש כמקרים יחידים ודמה לעשות נחלות על ידה.

אמנם שירת השכל אומרת כך וכך ולה גם קסם מיוחד לצידד נפשות, אבל שירת האמנה גבוהה ממנה, לפי שהיא עצם נקידת הבריאה ותחלת האצילות ומשורר השירה הנשגבה הזאת מושל בלבב משוררי הכפירה לחמותו להפצו.

יודע הוא עד כמה ההסידים מכבדים ומקדרים את הגינה, אבל הם מדברים על דבר הגנינה דרך אגב ולדוב דברים כללים המעידים שאדר כל התהלות והתשבחות, שהם מצדים לה, לא תפסה מקום חשוב בחייהם הפנימיים.

ואולם הצדיק מברסלב מדבר על הגנינה כעל יסוד היסודות ושרש כל הענינים והמעשים.

הוא הבין היטב, אם לא במדע מבורר, כי הגנינה האמתית היא עצם נשמת המנגן, שאיפתו, געגועיו, גורלו, תקותו, חייתו ואשרו.

ואף גם זאת הבין, כי ההבדל בין גנינה לגנינה הוא לא הבדל ארעי וצדדי, כי אם הבדל עקרי נקב וזרד עד תהום ההרגשות והדמיונות, המחשבות והמעשים.

„דע כי יעקב אבינו, כשישלח את בניו עשרת השבטים ליוסף שלח עמהם גנון של ארץ ישראל וזהו הפד: קח מזמרת הארץ בכליכם"

„דע כי כל רועה וחעה יש לו ניגון מיוחד לפי העשבים ולפי המקום שהוא רועה שם, כי כל עשב ועשב יש לו שירה שאומר שזה פרק שירה, ומשירת העשבים נעשה ניגון של הרועה" (לקוטי תניא דף כ"ש ס' ס"ג).

„עיקר הדבקות וההתחברות להשי"ת מזה העולם השפל והגסות מאד הוא על ידי ניגון וזמרה" (נשיאת כפים ה"ד).

„עיקר המשכת רוח היים דקדושה הוא ע"י בחינת ניגון ושיר להשי"ת (הלכות העושה שלית לגבות חוב ה"ג כ"ד).

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא ועיקר שעשוע עה"צ יהיה על ידי קול הניגון והשיר שיתעורר לעתיד (הלכות אבידה ומציאה ה"ג י"ד).

„גדול כח הניגון אפילו בפה מב"ש כששומעין הניגון ממנגן טוב ויפה שמנגן ומזמר אותו על כלי זמר טוב ויפה, שאז יש כח להניגון לשמח את האדם בתוך תוקף והעצבות שלו" (פריה ורביה ה"ג אות ד"ה).

„עיקר חות האלהות המלובשת בכל העולמות היא בחינת קולות ודבורים הקדושים, שבהם נברא העולם כביכול וע"כ ע"י קולות ודבורים קדושים מדבקים עצמם בקל ד' שהיא עיקר חות האלהות המלובשת בכל העולמות" (שם אות מ"ו).

כשם ששפנהויר ראה במוזיקה עצם גלוי הרצון העולמי כמו שהוא בלי כל עצם הנפעת הרצון להוות בן ראה גם הצדיק הברסלבי במוזיקה עצם גלוי הרצון האלהי, עצם שירת היקום, גלוי הכוחות הפנימיים האלהיים שבכל רחבי הבריאה.

מבואר בהכמת המוזיקה שיש ג' קולות, היינו, כי יש קול פשוט שהוא הקול שהאדם מוציא מפיו במקום רחב שאין מחיצה נגדו, ויש קול התור שנקרא בלשון רז"ל קול הברה, שהוא הקול ששומעים ביער או בין ההרים הגבוהים כשמוציאים קול, שאז שומעים נגדו קול הברה כאלו אחד עומד כנגדו ומוציא זה הקול והדבור שאדם מוציא מפיו ועוד יש קול שלישי שהוא הקול המורכב משניהם שהוא הקול היוצא מתוך כלי דחק, כשהקול פשוט סוגע מיד בהקול

החזור עד שהקול החזור נכלל מיד עם הקול הישר ונעשה משני הקולות קול אחד שהוא קול שלישי וכו' ואלו הג' קולות והתרכבה והציחוף שביניהם הם ימידי מיני נגינה והם בבחינת שיר פשוט, כפול, משלש, מארבע הכללים בד' אותיות הויה שהוא כלליות העשר ספירות, ימין ושמאל ואמצעי, חסד, דין, רחמים, והעיקר יעקב" (19).

ח

הנגינה הנשגבה היא לפי האמור שירת היקום עצמו, שירת הבריאה עצמה והיא מרוממת את האדם על כל המעשים ומשתדרתו מן כל הענינים השפלים והתכונות השפלות שהוא שקוע בהם.

כדרך זה פועל הטבע היפה על האדם, החיזון היפה, המראה היפה. במדה שהמוזיקה פועלת על השומעים פועל המראה היפה והנהדר על הראיה.

אין בכל חכמי ישראל, אשר הבין ערכו של הטבע ופעולתו על הרגש הדתי כהצדיק מברסלב.

גם אלה מחכמי ישראל שהם נותנים ערך נחל לראיה ולהסתכלות מכירים רק את ההסתכלות החיצונית.

תציר לפניך — אומר ר"ל מסאסוב — את השמים ושמי השמים וכל אשר בהם, גודל קומתם ורוחב שטחם.

בעל חבת הלבבות בשער „הבחינה מאריך הרבה בענין ההסתכלות בכל הברואים. ואולם העיקר הוא ה כ ה י נ ה בברואים כלומר הכרת ההכמה הנכרת בהם שמתוך ההסתכלות בנפלאות, מבנת הגי של כל יצור ויצור יבא האדם לידי הכרת הבורא.

הצדיק מברסלב מדבר בסנגון אחר לגמרי. הוא מדבר על שירת העשבים על החן השפוך על השדה אשר ברט ה', על רוח הקדושה והטהרה שהוא מכניים בלב האדם.

הסתכלותו של ר' נחמן בטבע איננה הסתכלותם של התיאולוגים אף לא הסתכלותם של המשוררים הרגילים.

התיאולוגים מתאמצים למצוא כינה מיוחדת בכל מין ומין ונם תכלית מיוחדת ולחכמת ע"ז מציאת בורא מכוון.

המשורר הרגיל נכון לתת כבוד אלהים לכל כח פרטי, לכל הנפעה פרטית וגלוי פרטי. הוא עומד תמיד תחת השפעת הרגע, והוא משתתה הים למראה זה והזיון זה ולמחר — למראה אחר וחזיון אחר.

הסתכלותו של רבי נחמן בטבע היא הסתכלות של תיזה. הסתכלותו של האיש שאינני יודע להלק כלל בין האני ובין הבלתי־אני, איש שהוא נבלל עם כל מה שהוא רואה ומרגיש בהתפעלות שלמה וגמורה, ותופס את כל החן והנהדר שבכל מין ומין וממזגם עם שאיפותיו הנפשיות היא עם תכונותיו המוסריות הוא, עם הקדושה והטהרה שבנפשו.

החזיונות הרבים והשונים, שהחזה רואה מצטרפים אצלו לחזון אחד נדול ונשגב מאד המתאים לאידיאל הפנימי, העצמי והאותנטי שלו; אם האידיאל הפנימי של התיזה הוא יפי, אז נם חזון העולם אצלו הוא רק יפי; אם האידיאל הפנימי שלו הוא נשגב אזי נם חזון העולם שלו הוא רק נ ש ג ב, אם גבורה — גבורה, אם הכמה —

הכמה. רבי נחמן היה קדוש, שאיפתו היותר נדולה היתה — הקדושה. המהזה הנשגב, המלבב והקיסם של הטבע עורר בו איפא את משא הנפש שלו — אהבה האלהים.

אנוימט קאַנט שהיה רגיל בימי ילדות בהשקפות תיאולוגיות, והבין את כתבי הקדש עפ"י פירוש מוריו הקאַטולים, לא הבין את כל השירה הרוממה שבמזמור, השמים מספרים כבוד אל" והוא אומר: לפנים ספרו השמים כבוד אל, ועתה הם מספרים את כבוה ניוטאן, קפלר וקאַפרניקום.

ואולם אם היה קאַנט מטיב להסתכל בשירת הקדש ובשירת הטבע כשם שהיטיב להתבונן בחכמה, היה מבין, כי הרגש הנשגב הקשור בהסתכלותו של האדם בטבע אינגו תלוי בהשקפות תיאולו-

גיות שונות ע"ה כונות ותכליתים, כי אם הוא נולד ישר לרגלי ה ש ת ו מ מ ו ת ו של האדם ותרדת הקדש מן ההוד הנשגב שבבריאה, או אז היה מבין באיזה אופן השמים „מספרים" אעפ"י ש„אין אומר ואין דברים": היופי שאין למעלה הימנו וההדר שאין דומה לו מספר הכל בלי אותות ומופתים, ראיות והוכחות.

רבי נחמן לא היה צריך כלל לציר לפניו את השמים ושמי השמים, מהת קומתם וששחם. כשהסתכל בטבע היה כ ל ו מיתפס וניזהד ביופי, כלי שקוע בקדושה וטהרה בלי כל מחשבה והתבוננות.

כשם שכנור של דוד כשהיתה מגיעה אליו רוח צפונית היתה מנגן מאליו, כן היה לב ר' נחמן מתמלא פתאם שירה אלהית כשהיה רואה לפניו את הכבר הרחב, את העשבים הירוקים, את העמקים העשבים בר, את היער הגחל, את הנהרות ואת המעינית.

„חורף, אומר רבי נחמן, הוא בבחינת עבור ואז כל העשבים והצמחים כלם מתים, כי בטל כהם בחורף והם אז בבחינת מיתה, וכשבא הקיץ שהיא בחינת לידה אזי כלם מתעוררים לחיים ואז טוב ויפה מאד כשיוצאים לשוח בשדה, שיהה זי תפלה ותחנונים ותשוקה וגעגועים להשי"ת ואז כל שיח השדה המתחילים להיות ולצמוח כלם נכספים ונכללים בתוך שיחתו ותפלתו" (לקוטי עצות התבודדות ד').

„אם היה האדם זוכה לשמוע את השירות והתשבחות של העשבים איך כל עשב ועשב אומר שירה להשי"ת בלי שום פניה ובלי שום מחשבת חוץ כלל, כמה יפה ונעלה כששומעין השירה שלהם ועי"כ טוב מאד לעבוד את ה' ביראה ולהתבודד על פני השדה בין גדולי הארץ ולשפוך שם שיחתו לפני השי"ת באמת". (שם).

„האדם הזוכה להיות תיל ולהתבודד באמת ולפרש שיחתו לפני השי"ת כראי אם זוכה להתבודד בשדות ויערים אז הוא מרגיש בכל פסיעה ופסיעה שוסע מעם גן עדן. גם אח"כ כשחוזר משם אזי כל העולם הדש בעיניו ונדמה לו כאלו הוא עולם אחר חדש לגמרי ואין העולם נראה בעיניו כלל כאשר מקדם" (שם סוף).

„דע כי כשהוא האדם מתפלל בשדה אזי כל העשבים באים בתוך התפלה ומסיעים לו ונותנים לו כח בתפלתו" (יש ע"ב)

שוב יותר שהתבודדות תהיה מחוץ לעיר במקום עשבים, העשבים גורמים שיתעורר הלב" (נא).

– מכל האילנות והעשבים ומכל הדברים שבעולם – מכלם הולכים שלוחים (שטאפעטים) מאהר לחבתי ומתבת לחברו עד שבגיע לאוון הצדיק האמיתי והוא מקבל ומבין בהם עצות לעבודתי (שבחי מהרן ע"א).

את היחס שבין המבע הנהדר ובין האהבה לאלהים, בין הרגש האסתטי המהור והמזכך ובין הרגש הדתי הביע רבי נחמן באמרה קצרה אחת על העשבים:

„עס איז גוט צוזישען זיי סרים צו זיין".

מלבד המנגינה הנשגבה והטבע הנהדר מהממים גם הסיפורים היפים את לב האדם, מאירים ומחיירים אותו, מטהרים ומוכיחים אותו.

ובזה עשה רבי נחמן דבר אשר כמו זר נחשב בעיני צדיקי דורו ואף בעיני החסידים וההמון הגדול.

יש אשר גם שאר הצדיקים היו מספרים, אבל הם היו מספרים מעשי צדיקים, נסים ונפלאות וכחמה והוא היה מספר ספורי מעשיות פשוטים, מעשה בבן ובת מלכה, מעשה בחכם וכסיל, וכחומה.

היתכן הדבר?

איש צדיק גחל, נכד הבעש"ט יושב בקהל חסידיו ומכאר על אהובים ואהובות, גנים ופרדסים, כסיפים וגעגועים, אבודים ונרחים, והכל בחילי ורחימי, בהתפעלות עצומה בכונה מיוחדה ובדיוק גדול!

היעשה כן?

אמנם הספורים מלאים רמזים עמוקים וסתרי תורה, אבל למה יעשה כדבר הזה להלביש אותם בספרים פשוטים כל כך ולהשגירם בפי אנשים ותנוקות של בית רבן? בשביל מה ולמה?

אפשר לדביע סתרי התורה כאשר הביעו כל המקובלים ברמזים יחעים ולהסכירם יתר לאלה שאינם חכמים ומבינים מדעתם, אבל

למה כל אלה הספרים הקדושים גם לספורי אהבים ולספורי כדים?

ואולם רבי נחמן אמן היה בטבעו, ובתור אמן מכרח היה לו לברא ובתור צדיק ומנהיג הדור הרגיש היטב את כל החשפעה הרבה שיוכל להשפיע בספוריו.

„אמר, כן מספר תלמיה, לענין הספורי מעשיות שספר, שוטב יותר היה לבלי לגלות בהם שום רמז ולהיכן הם מרמזין, כי כשהדבר נסתר יכולים לפעול בו יותר, מה שצריכים, אך הוא מכרח לגלות בהם איזה רמז בעלמא למען ידעו שיש בהם דברים נסתרים" (דף מ.).

„ע"י ספורי מעשיות של שנים קדמוניות מעוררים מהשינה אפילו אותם שנפלו חיץ מכל השבעים פנים לתורה" (לקוטי עצות מורים, ועוד).

„העולם אומרים, שספורי מעשיות מסוגלים לשינה, ואני אומר שע"י ספורי מעשיות מעוררים בני אדם משנתם" (חי מוהרן אות כ"ג דף ה').

מכל הדברים צועק כבוד השי"ת, כי מלא הארץ כבודו ואפילו מספורי הגויים צועק ג"כ כבוד השי"ת כמ"ש: ספרו בגויים את כבודו וגו', כי כבודו ית' צועק תמיד וקורא ומרמז להאדם שיתקרב אליו יתברך והוא יקרב אותו ברחמים באהבה ובחבה גדולה" (כ"ה — ע"א).

יא

ומה היא כח האמנה מה היא עיקר מהותה, תכונה ויסודה בנפש? האם יסודה במוח או בלב, בשכל או ברגש? על שאלה זו משיב רבי נחמן, כי האמנה איננה לא מן השכל ולא מן הלב כי אם מכח המדמה שבנפש. ואולם יש אמונה יש אמונה בשם יש

כח המדמה ויש כח המדמה: יש כח המדמה מעורב ומבולבל ויש כח המדמה מהקק ומזהר, יפה ונשגב מאד, כח המדמה הזה היה לנביאים.

ובעיקר ענין כח המדמה יש לו לרבי נחמן השקפה אוהגינלית מיוחדה, המיוסדה על סוד הצמצום שזכרו המקובלים.

כח המדמה היא כח יצירתי, כח כולל ומקיף הכל, המבריח את כל חלקי הבריאה כלה מראשיתה ועד אחריתה, כל אשמיה, אבריה, יצוריה, פרקיה וחלוחיה, עצמיה וגופיה, וציורו של כל דבר ודבר קטן וגדול מן האלהים ובאלהים. הכל הוא נוצר ונברא, מתרקם ומתגדל וצומח ומתפתח עפ"י התכנית הנצחית האלהית.

כל הציורים הזולקים והפרטיים מצטרפים לציור אחד גדול ומקיף, והציור הגדול הכולל מתחלק לציורים הלקיים ופרטיים לאין קץ.

וזה הוא עיקר ענין הצמצום שזכרו המקובלים שהשכל האלהי כמו נסתלק והדל להאיר בגלוי ונשאר רק כח המדמה והמציר (21).

ע"כ אי אפשר להשיג את האלהות בשכל בשום אופן, כי אם על ידי כח המדמה בהתו טהור וזך אפשר לאדם לצייר באיזה אפן שהוא את הענינים הנשתבים האלהיים.

על כן הכל היא כל עמל ההוקרים בעניני האלהות שמן העולם ועד העולם, לפי שהשכל האלהי מכוסה ומוסתר ממנו ברבוא רבבות הסתרות, ורק לדמות אנו יכולים ולצייר אנו יכולים.

וזה הוא עיקר כחן של הנביאים, שבמראה דבר אליהם האלהים, חזון הרבה לתם וידמו צורה ליוצרה.

הנביאים הם מיני האמונה היותר גדולים, לפי שבכח המדמה שלהם היה יותר שלם, יותר טהור, יותר צרוף ומזוקק, יותר גמור ומשוכלל מכח המדמה אשר לאנשים רגילים.

אי אפשר לו לאדם שיהא כח המדמה שלו שלם, טהור ומזוקק עד כדי להשיג השגות אלהיות, אלא אם כן הוא הים קדשים וטהורים, ושואף הוא לשבר את המחיצה העלמית המסתרת את הבורא מן הנבראים(22).

ולפי זה: האמונה — אע"פי שמקורה בכח המדמה הנביאי,—

הנה קשרה היא גם ברגש הקדוש, לפי שאי אפשר לכת הארמה שישתכלל (במבן האלהי) אלא אם כן יש לו לאדם שאיפה בלתי מגבלה אל היופי האלהי וההדר העליון, געגועים נוראים וכאפיז דקדושה.

ולפי זה: מי שבא לטעת רגש האמונה בלבות בני האדם צריך הוא להשפיע גם על כת הדמיה וגם על הרגש; צריך הוא לעודד כהות אלו, לזככם, לשהרם, ליפותם ולפנקם; צריך הוא להשתמש בכל האמצעים המיבילים אל התכלית; צריך הוא לדעת את כל הדרכים שעיזור הקדושה ורגש הקדושה נקנים בהם.

והדרכים ההם הם — כפי הכרתו העמוקה של רבי נחמן — הנגינה והשירה, המבע היפה והאמנות, שרבי נחמן ידע להשתמש רק בחלק קטן ממנה, — בחלק הספרותי.

יב

מלבד האמצעים הנשגבים שעל ידם אמר רבי נחמן לטעת רגש האמונה בלבות בני־האדם, אתו לפעמים בדרך יותר פשוטה.

הוא עוב או את געגועיו הקדושים ואת שאיפותיו הרמות והחל לדבר לבני־אדם בשפת התועלת ודן על עניני האמונה מנקודת השקפה גשמית.

וגם הפעם הננו רואים, כי יותר מדי ידע רבי נחמן את רוח ההקרים והכופרים; פגנון דבריו אינני פגנון האיש המדבר על דבר שיש לו ממנו איזה מושג קל, כי אם פגנון איש היודע ומכיר היטב אתו הדבר שהוא נושא ונותן בו.

„המקרים — היה אמר — חייהם אינם חיים כלל, אפילו בעולם הזה, כי תיקף כשיש להם איזה דבר שאינו כרצונם מכל־שכן כשיש להם איזה צרה אין להם למי לפנות, מאחר שתולים בטבע ואין להם במה להתחזק את עצמם כלל, אבל איש־אמונות המאמין בה' חיו טובים מאד, כי אפילו כשעברה עליו איזו צרה או דוא גם־כן יכול להחזיק את עצמו בהשי"ת, כי בוטח בה' כי הכל לטובה

אי שעל ידי יסורים אלו ינכו לו מעיטתין או שעל ידי זה יוכה לאיזו טובה גדולה בסוף, וכיוצא בזה"(23).

„המחקרים מלאים יסורים תמיד, כי נראה בחוש כי אי־אפשר שיתנהג הכל כרצונם, ומאחר שהם בוחרים רק בעולם הזה והעולם הזה מלא יסורים ויגונות, על־כן בכל עת ובכל שעה יש לדם צער דיגונות ודאגות מעניני העולם הזה וכל ימיהם כעס ומכאובים"(24).

בסגנון כזה הוא מדבר במקומות רבים מספריו, ולענין זה נאמר גם הפסוק „מעשה בחכם ותם", ועוד.

והנפלא הוא, שכל אלה הדברים דבר לתלמידיו התמימים, שבודאי לא עלה על לבם מימיהם שהם הרהורי כפירה והיו רחוקים מן החקירה מרחק רב מאין כמוהו.

ואם גם נוכל להבין מה שדבר רבי נתמן על חזוק האמונה בימי שנות חיי האחרונות, בעת אשר ראה בחוש שהאפיקורסות הולכת ומתגברת, הנה יפלא על מה שחשב לנתץ לחזק את לבות הסדיו באמונה גם מצד התועלת הגשמית בימי עלומיו, בעת אשר ראה סביבו רק אנשים תמימים וישרים, מאמינים פשוטים.

רבי נחמן הבין היטב את היוסי הרב אשר ביסורי הקדושה כשהם לעצמם, ועל כן הוא אומר: „אלו היסורים (כלומר: יסורי הקדושה) אינם יסורים כלל, כי הם כאלו מוסיפים חיים לאדם בבחינת „יראת ה' תוסיף ימים". (25).

וכן היה תלמידו רבי נתן רגיל תמיד לחזור על המאמר: „אין לך אדם בלא יסורים. אשרי מי שיסוריו מן התורה"...

ואולם גם הרב גם התלמיד לא הבינו את היוסי שביסורי הדעת...

אם היו מבינים גם את זאת, אז היו יודעים, שכשם שחביבים לו לצדיק יסורי התורה כשהם לעצמם, כן חביבים לו להוקר יסורי הדעת כשהם לעצמם, ולא ימירם בכל תועלת והנאה וחמימות של מפשים....

יג

מעין אתה הפעולה הנשגבה שפועל הטבע היפה והבהיר על הנפש המתבודדת היא גם פעולת האדם היפה והנשגב בטובן הרוחני. הוא מטהר ומזכך את כל הסובבים אותו בכל דבור אשר ידבר, בכל רמז אשר ירמז, בכל אנחה אשר יאנח ובכל שמחה אשר ישמח.

כל החפי וכל העשיר הרוחני הרב אשר בנפשו פנימה, נראה בכל תנועות גוו, במדברו, עמידתו, שבתו וקומו, צחקו ובכיו, לענו והתולו, ארחות היו ומנהגיו.

רבי נחמן הרבה להשפיע על תלמידיו לא רק בתוכן העשיר של מנגינותיו, שיחותיו וספוריו, ולא רק בצורתם היפה, כי אם גם בהנעימה שבה נאמרה.

כפי שיספרו תלמידי רבי נחמן, ידע רבם למשוך אותם בהבלולי קסם, להביאם במצב התרגשות עצומה על ידי מלה אחת נאמרה בשעתה, על ידי תנועה אחת יפה, על ידי אנחה אחת שוברת לב.

ואם גם יש בדברי תלמידיו של רבי נחמן הפלגה רבה וגזמאות רבות, כמו בכל ספורי החסידים, אם גם היה בהתיחסותם אל רבם הרבה מהתפארות של מה בכך שיש בכל התיחסות של החסידים לרביהם, הנה אף אם נעזוב את כל הספורים המוזגמים עוד ישארו לפנינו הרבה דברים נאמרים לתומם, אשר יעידו על העושר הרוחני הרב שהיה בנפשו של רבי נחמן ועל יכלתו הרב להשתמש באותו העושר הרוחני לעת הצורך. למען הרים על ידו את נפשות תלמידיו, למהרם ולזככם.

ואף גם זאת: ישנן גוזמאות וישנן גוזמאות. הגוזמאות שמספרים תלמידי רבי נחמן ע"ד מדרם נאמרות בתמימות רבה, בהתרת הקדוש ובהתלהבות עצומה כל כך, עד שבעל כרחנו אנו נוטים להאמין שהקסם החוגי של רבם היה גדול לאין שעור.

„כבר נתבאר — מספר תלמיד — מגודל הבושה והיראה שהיתה מונחת על פניו תמיד, אשר לא נראה כואת. והרב הקדוש מהור"ר ר' נחם ז"ל משעֶרנאָבּיל ראה אותו בימי נעוריו בקהל מעֶדוויעֶדיווקע

ונתבהל מעוצם היראה שהיתה על פניו או ואמר: מה שנאמר „למען תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו" – זה רואין כחוש אצלו."(26)

„ועיניו – מכפר עוד תלמידו – היו מאירות כשמש וכידח ממש. בפרט בשבת־קודש היו עיניו מאירות מאד מאד, וסניו היו מאירות ומאדימות מאד בשבת קודש, ומי שלא ראה עצם קדושתו ורשפי שלהבת דבקותו בשבת קודש וסדר הקידוש שלו בליל שבת וסדר השלחן, והנגון שהיה מזמר „אתקינו סעודתא", „אזמר בשבחין", ואיך שהיה מזמר שאר הזמירות „כל מקדש", מנוחה ושמחה" ו„אשת חיל" ו„מעין עולם הבא", מי שלא ראה זאת לא ראה טוב מעולם. וכל מי שעמד או באותו מעמד היה מעיד שלא יהיה נראה כזאת עד שיבא משיח צדקנו. ואלו כל הימים דיו וכו' אי אפשר לבאר אפס קצהו מעצם הזיסו והקדושה הנוראה והיראה העצומה וערובת נעימת הדבקות הנפלאה, שהיתה או בענוה ובאמת, אשר לא נראה כזאת בעולם". (27)

ועל שיחותיו אומר תלמידו: „האריך בשיחות כאלה הרבה מאד בכמה וכמה מיני לשונות של חכמה אמיתית נפלאה ונוראה, אשר כל דבור ודבור היה מתוק מדבש ונופת צופים ונכנס בעומק הלב לכל אחד ואחד. וגם אי אפשר לבאר תמונת הדבור הקדוש והנורא, הנעים והמתוק בתכלית הנעימות שיצא מפיו הקדוש בקדושה ושהרה, באימה וביראה, שהיה לו כל מין חן שבעולם. כאשר יעידון ויניחן כל מי שזכה לדבר עמו אפילו במילי דעלמא" (28)

„הוא – מספר עוד תלמידו – לא היה רגיל לומר מוסר בפירוש כדרך המוכיחים, אבל – אף על פי כן – כל דבריו וכל שיחותיו היו רק מענין עבודת ד' וכל דבריו היו כגחלי אש ממש ומי שזכה לשמוע דבור מפיו היה (אותו דבור) נכנס בקרבו כאש בוערת ממש. אי אפשר לבאר ולצייר לא בכתב ולא בפה עוצם תבעורת קדושת דבוריו שיצאו מפיו הקדוש והנורא בקדושה ובטהרה אפילו בשיחת חולין המכל שכן כשהיה מדבר בעבודת ד' או בשהיה אומר ומגלה תורה היה כל דבור ודבור מאיר ומזהיר באש להשת רשפי־שלהבת". „על פי רוב היה נדמה לנו – באותו שעה שעמדנו לפני הדרת

קדשתו הטוראה שבודאי לא יהה לנו עיד שום בחיוה, כי בודאי בהכרח קדשתו הטוראה להיות כרצון השי"ת"[29]

ומכתבי תלמידו רבי נתן בספר „עלים לתרופה" מלאים תהלות ותשבחות להשי"ת על שזכהו לעמוד ולשרת לפני צדיק גדול כזה.

וכשהראגות והיסורים הציקו לרבי נתן מאד, כי הציק לו איביו ומרדהו וחכו המתנגדים השונים, כאשר רכאודו מחשבות טנות ואפלות על ההמאים והעושת וגסות ההיים, היה משים אל לבו: אבל הן ואת לא אוכל לכחד, שוכיתי לעמוד לפני הזקן וקדושה ולשמוע מפיו את התורה על הפסוק „אומרה לאלהי בעדי".

בשביל תורה זו[30] לבר היה כדאי בעיני רבי נתן לחיות, לעמל ולהצטער כל הימים!..

יח

עיקר אמנתו של רבי נחמן הוא, שידע להביא כל דבר ודבר בשעה הצריכה ולכל איש ואיש לפי מצבו ועניניו, תכונת נפשו דמהותו.

רבי נהמן השב את עצמי לרופא נפשות אמן, ולכן התאמץ לדעת שורש כל מחלה מוסרית, כללית ופרטית ולהעלות לה אהיכה בהסכם למוני התחלים, מצבי חייהם, דרגליהם, תכונותיהם ומדותיהם.

עם זה דבר קשות, עם זה — רכות, את זה השפל ואת זה הרים, את זה יסר ואת זה נשק.

בשעה שכל הצדיקים יראים את הגיהנם שלאחר מיתה, היה רבי נהמן ירא את העולם הזה שהוא גיהנם גמור בעיניו. צריך להציל את בני האדם, צריך להוציאם מן הגיהנם, צריך להוציאם מן יסורי העולם..

„דיך האב איך שוין אויסגעמטען פון דעם עולם" — אמר לתלמיד.

ובכדי להוציא את בני האדם מן העולם. כלומר מן יסורי העולם, צריך להוכיח להם, כי לא יכסיהו מאומה גם אם יעזבו את העולם הזה, כי אין העולם הזה כראי בכל המורת ששורתם עליו,

כי אין לשים לב לכל תביעותיו ודרישותיו, כי יש ויש עולמות אחרים ימים ונשגבים ממנו...

ובשכיל שידע רבי נחמן, כי לא כל היסורים שוים, כי לכל איש ואיש מכאוב מיוחד ויסורים מיוחדים, על כן דבר עם כל איש ואיש בסגנון אחר, בדרך אהרת ובהוכחות וראיות ואפני־דבור מיוחדים.

„עיקר שלמיתו של הצדיק — אומר רבי נחמן — הוא שיוכל להיות למעלה ולמטה; שלמי שהוא למעלה ונדמה בדעתו שהוא במדרגה העליונה יראה לו הצדיק את התיכף. וכן להיפך: מישהוא למטה מאד במדרגה התחתונה, בתוך הארץ ממש, יראה לו הצדיק שאדרבה הוא (השפל) סמוך אל השי"ת, זוו השלמות מוכרחת שתהיה להצדיק ובלא זה איננו צדיק כלל, כי צריך להראות למי שהוא בדיוטא התחתונה לגמרי שעדיין הוא סמוך אל ד' ממש כביכול ולעורר אותו ולגלות לו: ד' עמך, אל תירא ואל תפחד ואל תחת, כי הוא יתברך עמך ואצלך זקרוב לך ממש, כי מלא כל הארץ כבודו. על כן אפילו אם האדם נופל למקום שנפל והוא בשפל המדרגה ממש, גם משם יכול לדבק עצמו בד' ולשוב אליו יתברך, כי ראוי לו להתיות עצמו בזה עצמו, היינו כי זה בעצמו הוא התקרבות, מאחר שרואה שהוא רחוק. וכן להיפך: מי שהוא למעלה מאד, צריך31) הצדיק להראות לו, שהוא (בן־העליה) רחוק לגמרי מהשי"ת: מה המית? מה ידעת?

ובמקום אחר — מוסר תלמידו של רבי נחמן את דברי רבו — לכל איש ואיש החושב את עצמו להוטא ושפל:

„נאָט אין מיט דיר, בי דיר, נעבען דיר, שרעק דיך ניט, מען לייגט קיינד, קיין יאוש אין נאָר ניט פאַרהאַנגן" 32).

ואף גם זאת היה רגיל על לשונו של רבי נחמן תמיד: „אוין אַז מען אין נאָר אין בלאָטע שרייט מען אויך, אוין מען שרייט אין מען שרייט...." 33).

בדברים כאלה היה מרים את השפל בעיני עצמו ומוכיח לו, כי קרוב הוא לד' מאד, וכי עליו להתאמץ מעט ועלה מעלה, מעלה.

האולם יש אשר דאה והנה האדם עדין רחוק מרחק רב מן השלמות והוא חושב את עצמו לגדול ונערץ, או אז ראה הוכה

לעצמו להוכיח לו בדברים מעטים וקצרים את כל שפלותו וקטנותו.

פעם אחת בא למניו איש ודבר עמו בדרך חשיבות: יורנו נא רבנו את הדרך לעבודת ד'. על זה באה תשובה קצרה של רבי נחמן: הא ת ה תעבוד את ד'?... 34).

כדרך זה התנהג עם כל איש ואיש.

כשראה איש מלא יסורי הגוף גדולים, שאין הזמתם אמר: „עֶם אִיז אַלץ בעסער אײדער אײַן בריה אין גיהנום". 35)

נדברים האלה הפיץ לדרגיע את רוחו של האיש המובל לבל יקפיד על יסורי הגוף הנוראים, לפי שעל ידיהם ינצל מיסורי הגיהנם הרעים מהם.

ולהפך: כשראה בן אדם המחכה למות, אשר יחלצנו מכל צרותיו ובכל זאת ירא אותו, אמר לו: „מה אתה ירא כל כך? למה אתה היאב מן המיתה? הלא שם עולם נאה בזהר". 36)

בכלל אהב רבי נחמן לנטוע בלבות בני אדם את האמונה בעולם שכ שלא כאן הוא, 37) אמונה באלהים אב לכל וגם אמונה בכוח הרב של האדם עצמו.

הוא הוכיח עם את תלמיד: ואם יש לך אמונה — אין לך אמונה בעצמך והוכיר מיד את המאמר: „כי מי בו ליום קטנות, מי גרם לצדיקים שיתכוכו שלתם לעתיד לבא? — קטנות שהיה בהם עצמם, שלא האמינו בהם בעצמם". 38)

כמו כן היה מוכיח את תלמידיו, על שאין להם עזות דקדושה. 39) שהרי אי אפשר לכבוש את האויב התוק, את היצר ואת הרע, בלי עזות עצומה המשברת חמות ופיהתת שערים.

טו

„אלמלא מלחא לא הוי עלמא יכול למסבל מריחתא" המאמר הזה הזה רגיל תמיד על שפתי רבי נחמן, ובאמת אין מאמר אשר יכיל בקצור נמרץ השקפותיו של הצדיק מברסלב כמאמר הזה. המריחת שבעולם רבה לאין שעור וחכלית. הזעם כלם צער

מהחל ועד כלה. אין לך רגע ורגע בחיים, אשר לא יקרו בו אסונות גחלים ופגעים מבהילים. אין לך רגע ורגע שלא יסבלו בו רוב בני האדם רעב, קור, מכאב, בזיון, יתמות, בדידות.

ומלבד יסורים אלה, שיש להם תכונה הצונית, יסורים אלה שמלוים את האדם כצל, ישנם יסורים אחרים האחוזים דבוקים באדם, מתפסים ומושרשים בו מיום צאתו מרחם אמו ועד רדתו לקבר, הלא הם: היסורים של עצם החיים.

הבקשה התמידית, הרדיפה הנצחית, הצמאון התמידי, ההסרון הנצחי, הדמיונות הנצחיים וההלימות התמידיים, הצער הנצח והכאב הנחל על החסרונות והתקות הנכזבות — כל אלה הם עצם תכונתם של החיים, יסודם ועקרם.

„היצר הרע — אומר רבי נחמן — דומה למי שהולך בין בני אדם וידו סגורה ואין אדם יודע מה בתוכה, ומרמה ושואל כל אחד: מה אני אחזו? ולכל אחד נדמה שהוא אוחז מה שהוא מתאוה ועל כן הכל רצים אחריו, ואחרי כן הוא פותח את ידו — ואין בה כלום. כן היצר הרע מרמה את כל העולם והכל רצים אחריו ומרמה לכל אחד עד שנדמה לו כאלו יש בידו מה שהוא תפץ לפי תאותו, וכשפותחה יחי אין בה כלום, כי אין מי שימלא תאותו". (40)

„כל הקלות שבעולם כלם מן הסרונות הם באים, כי כל אחד ואחד צועק על הסרונו ואפילו כל השמחות שבעולם, כלם הם רק מהמת ההסרון ששמה האדם על התסרון שחסר לו ונתמלא". (41)

התלמידו מבאר את רעיון הצער הכללי בסגנון המקובלים ועם זה יפה ונמרץ מאד:

„עולם הזה, עולם השפל, עולם העשיה, עולם שכל יצורי קדם צריכים לעמוד בו ולסבל מה שיסבול ולהתנסות ולהצטרף. בזה עולם המעשה והנסיון חזקא, אשר בכל יום ואפילו בכל רגע אורבים עליך (על האדם) ואין מקום להנצל מזה". (42)

ומאחר שהצער התמידי הוא עצם יסודם של החיים, אם כן אין כל תקוה לתקן את החיים, להכשירם ולהטיבם.

יש רק עצה אחת והיא: ל„הוציאו (את האדם) מן העולם". כלומר להביאו לידי מדרגה כזו עד שלא יחוש ולא ירגיש כלל בצערם של החיים הרגילים; להראות לו אופקים רחבים אחרים עד שלא יצטער כלל בצעתו של אותו האופק הצר שהוא נתון בו; להרימו לעולמות שכלם טוב וזמי אין קץ.

„זה העולם — כותב תלמידו — צריכים רק לדלג ולקפץ, וכמו שפירתי לכם בשמו ז"ל שהיה משבח את הצדיק שאמר לפני מיתתו: אויבערגעשפרונגען"...43)

לפיכך שואל תלמידו רבי נתן, את כל אלה האומרים שהתורה באה לתקן את הי ה עו ל ם הז ה:

„מאחר שהעולם הזה מלא צרות ודאגות ויגון ואנחה (כאשר הם — החוקרים — בעצמם מודים ומרבים להאריך בענין זה וכנראה בחוש) ואחר כל העמל ויגון ואנחה שבכל האדם בזה העולם, ישוב אל העפר כשהיה ואחריתו רמה ותולעה ותהוד רקב, אם כן מעיקרא דרינא פרכא: על מה שוא בראת את בני האדם? מה איכפת לי בקיום העולם או בהרבתו והרחסתו, מאחר שהעדרו טוב מהויתו?" 44)

יש איפוא רק דבר אחד שבכחו להפיג את מרירות החיים והוא: ההוד הרוחני, ההתכללות התמידית בו, והחיים התמידים בו ורק בו.

ואותו האדם שכל מחשבותיו, מגמותיו, שאיפותיו, דבוריו ומעשיו הם הגשמתם של הצדרים הרוחניים העליונים, הופעתם וגלוים היותר שלמה והיותר אמתית — זהו מלח הארץ, אותו ה„מלהא", אשר לולא הוא „לא יכול עלמא למסבל מרירותא"...

טז

ה„מלהא" — הזסי הרוחני, — ישנו בלב כל אדם ואדם, כל הד וחד לפום שיעוריה דילה.

בנפשו של כל אדם זאדם, יש מעט דעת, מעט רצון טוב, מעט אהבה, מעט מסירות נפש, מעט שירה, מעט דמיון, מעט

משא נפש, מעט נענועים קדושים, מעט אהבת היופי והנשגב, ואולם הכל בצמצום, במדה זעומה, הכל רק גרגרים, רק פרורים, רק מ ע ט.

ואולם האדם העליון או על פי מושגו של רבי נחמן „הצדיק" מקבץ את כל חלקי היופי והנשגב המפוזרים בכל רחבי העולם ותשמ מהם המיבה שלמה, בונה מהם בנין עולם רוחני קדוש ונערץ.

ראה הוא הצדיק איש רע ומשחת, מלא גסות וזהמא, ואולם עינ התדה תופסת באיש ההוא איזו תכונה טובה או שמץ מאיזו תכונה מובה, איזה נמוס טוב, איזה שרטוט יפה בפנים, בת־צחוק יפה, מבט יפה, תנועה יפה, שומע איזו מלה יפה, איזה רעיון יפה; באיש אחר רע וגם הוא רואה נקודות אהדות שובות ויפות; באיש שלישי רע וגם — תכונות אהדות שונות לגמרי; באיש הרביעי — נטיות לשוב ולהיטיב; בחמישי — יסורים גדולים המכפרים עונות; בששי — איזה הוד נפשי אשר עוד לא נתגלה, וככה הוא רואה את הטוב ואת היופי שברבוא רבבות בני אדם ואוסף את כל הנשמים לים אחד גחל; אוסף את כל הנקודות והקוים והשרטוטים היפים ומצייר לו ציור אחד אצילי, עולמי.

היה רבי נחמן אומר לתלמידיו: אתם תנו לי רק אבנים וסיד ואני אבנה מהם בנינים נפלאים ונוראים"...(45)

ובדרך זה שהצדיק הוא לוקח הוא גם מ ש פ י ע: באותו האופן שהוא בונה את ההיכלים הרוחנים הנהדרים הוא מראם גם לאחרים, באותו האופן שהוא סופג אל קרבו את כל ההוד שבאנושיות כלה, הוא מוסרהו אחרי כך לאיש איש.

הא כיצד?

לאדר שעלה האדם לידי מדרגת „צדיק" (במיבנו של ר ב י ג ח מ ן), כשהוא בא להשפיע על אנשים אחרים או על איזה קבוץ שלם, כתה שלמה, עם שלם וכדומה, הוא מצא בשכלו הזך ובהשקפתו הבהירה אותם הדברים הטובים שיש בפרטים הדם או בקבוצים ההם לצרות כל הרע והכעור והגסות שבהם, והוא מעורדם לתפים ולאחז ולהדבק באותו מעט הטוב שיש בהם, לחנכו, לפנקו, לפתח, לאמצו, להרחיבו ולהגדילו יותר ויותר.

אם אותם הפרטים או הקבוצים אינם רואים בעצמם כל דבר טוב והם חושבים שכבר טבועים הם במ"ט שערי טומאה ואין לדם כל תקוה לצאת מיון מצולה לחיים, — הוא — הצדיק — מראה להם את הטוב וההוד שיש בהם בהעלם גדול, ואז הם מתחילים להאמין בכח עצמם, ובכח האמונה שהם מאמינים בעצמם הם מתחממים יותר ויותר, והצדיק מצדו עזר להם בעצותיו המחכמות, בנסיונותיו הרבים, בהדרכות מהדרכות שונות, בתרופות מתרפאות שונות, עד שהם עולים לאותה המדרגה שבכתם לעלות אליה.

ורבי נחמן מביע את הרעיון הזה במנגנן פיוטי:

יש נגון אחד עולמי־נצחי, גדול, קדוש ונשגב מאד; בנפש כל אחד ואחד מישראל יש חלק קטן מן הנגון ההוא. הצדיק אוסף את כל חלקי הנגון המפוזרים ומפורדים בכל הנשמות ובכל ניצוצי הנשמות והוא מנגן את כל הנגון.

כשהוא מנגן את הנגון הקדוש והנצחי ההוא. הוא מעורר את כל החלקים, מרנין את כל הלבבות, מעורר ומקבצם, מרעישם ומהרידם, מחממם ומקדשם, מיפם ומהדרם.

ונפש כי תשמע חלק הנגון הנעלה ההוא השייך לשרשה, והתרגשה והשתוממה, והשהרה והתגברה, והתעוררה לחיים הדשים, —

וירדה הנפש כי יכבד עליה רפש החיים וזכרה את הרגעים הקדושים ההם, את הנגון הקדוש ההוא ואת המנגן הקדוש ועלתה עוד הפעם והיתה למה שהיא.

ובכל עת שנשל הטפקות והדאגות, הדהורים רעים ומרה השחרה מכבידים על לב האדם, צריך הוא למצא אותה הנקודה הטובה שיש בלבו בלי שום ספק והחזיק בכל עוז בנקודה הטובה ההיא לבל ירף ממנה, ולבל ימוש ממנה ולהתרומם בעיני עצמו וללכת מחיל אל חיל, ממדרגה למדרגה, ממרה יפה אתת לדעותה, ממדרגה אתת יפה לדעותה.

ובזכור האדם כי הנקודה הטובה שבלבו היא חלק השירה העולמית הנשגבה, היא מהמלא הדות רוחנית ושמחה טהורה מאין כמוה.

ואם גם הכל לקח מאתי, — כן יחשוב האדם — אם גם רב

בי האד הרע ומגונה, הרפש, הכעוד והמאום, הגה על כל פנים נשאר בי מעט טוב, קו אחד מצלם האלהים, קול אחד, נעימה אחת מהנגון הנצחי.

לפיכך „אומרה לאלהי בעודי" ב„עודי" שלי, במה שיש בי, במה שנשאר בי עדיין מהרהזניות העליונה ומדת התפארת העליונה.

וזה הוא תוכן „התורה" של „אומרה לאלוה בעודי" 46) שהיא ביחד עם אתה הרדת הקודש שבה נאמרה והמנגינות היפות שנגן רבי נחמן אז נחשבה בעיני רבי נתן תלמידו לאחת מהופעות רוח הקודש, לאחד הרגעים הרוממים, שבשבילם כל העולם כלו עם כל העניים שבו כדאי הוא!

על כן כותב רבי נתן לבנו:

„עיקר הדרך הוא לידע ולהאמין שהשי"ת נמצא בכל מקום ואפילו בעשר כתרין דמסאבותא" (עלים לתרופה מג)

„בכל היפרים — כותב רבי נתן במקום אחר — יש הרהבות בכל העולם יש ישר ובכל הרעים יש רחמנים ובכל הגפילות והירידות יש השי"ת ובכל המחלקות שבעולם בכללות ובפרטיות בכל עיר ועיר ובין השכנים ובכל בית זבית וכו' וכו' בפולם יש שלום נעלם ובהימי רע יש טוב וכלל הכל כי מלא כל הארץ כבודו והפדו ושובי מלא עולם והכל לטובה" (קמג)

„בכל מקום אומר עוד רבי נתן על פי רבי — יש ישר, אפילו מי שעשה כל העולות אף על פי כן בהברת שימצא בו איזה ישר ך ק שיש הלוק בין בני אדם מתי מתחיל הישר אצלם, שיש בן אדם שהישר מתחיל אצלו תכף ויש מי שאין הישר מתחיל אצלו אלא אחר שעשה עולה ויש שמתאחרת אצלו התחלת הישר אחר שעשה כמה „עולות" ויש — אחר עולות רבות, אבל אף על פי כן ימצא גם בו איזה ישר רק שהוא מאותר הרבה"...

יז

ערכי של האדם העליון, או ה„צדיק" עפ"י משנו של רבי

נתמן, הוא איפוא גדול ונשגב מאד, לא רק כשהוא לעצמו, בתור יצור יפה ונשגב בפנימיותו, כי אם גם בתור גואל האנושיות, כלומר בתור נותן תכן החיים לכל האנשים הדקטנים הנמקים בעונם, בסומאתם, בשפלותם ובקטנותם.

הצדיק הוא שירת העולם, מנגינת היקום, הודו, זיו והדר, גדלו וטובו.

„כמו שבגשמיות, למראה עיני האדם, אין רואין שום שנוי כדמות ותמונה בין ארץ ישראל לשאר ארצות ואעפ"כ היא (ארץ ישראל) קדושה מאד מאד בתכלית הקדושה עצומה ונוראה מאד, כמו כן הצדיק לערך שאר העולם, אין ביניהם שום הפרש בגשמיות למראה עיני בשר והם דומים בדמותם וצלמם וכל תנועותיהם לשאר בני אדם ואעפ"כ באמת לאמתו הם מופרשים ומובדלים לגמרי מכל שאר בני אדם (47).

„כמו שהשמש שהיא גדולה כמה אלפים פעמים מכל שטח הארץ והיא בעצמה מאירה בשוה תמיד בתחלת היום ובאמצע יום רק המניעה היא מחמת הארץ המפסקת בין בני אדם ובין השמש על כן אין האור מתפשט כ"כ בתחלת היום רק מקצת, מקצת עד שנתפשט על הארץ, אף שהארץ היא קטנה מאד נגד שטח השמש, אף על פי כן מחמת שבני אדם סמיכים לה ביותר ע"כ היא מפסקת מלראות אור הגדול של השמש והיא כמשל המטבע הקטנה, יהויק אותה כנגד עינך ובסמוך להם ממש אז ימנע על ידי זה מלראות הר גדול כמו כן ממש אור הצדיק האמתי" (48).

וכשם שהשמש מאיר לעולם כלו אף על פי שלא הכל רואים את אורו, כן הצדיק מטיב לעולם, כלו, מחזקו ומעמידו, ניתן לו תקוה טובה ואחרית טובה.

„כי כל הדברים — אומר רבי נחמן — הם על הארץ כמו שאנו רואים בחוש שהכל גדל מן הארץ וכל הדברים והברית מונחים על הארץ ואי אפשר להם שיפסקו ויתרחקו מן הארץ אם לא ע"י כח המכריח, דהיינו שיש מי שמכריח הדבר ונותלו ממקומו מהארץ

ימרחקו ממנה, וכפי כח המכריה כן נתרחק מן הארץ, ואח"כ כשנפסק כח של המכריח הזור הדבר ונופל על הארץ, כי הארץ יש לה כח המשיך וממשכת כל הדברים לעצמה, וע"כ כשנפסק כח המפריה והזור הדבר ונופל למטה, לארץ, כמו כן הצדיק הוא בבחינת עפר (ארץ), כי הצדיק הוא יסוד עולם (כמו שנאמר: וצדיק יסוד עולם) וכל הדברים עומדים עליו ויש לו כח־המושך להמשיך כל הדברים אליה, כי זה הצדיק הוא רק יחיד בעולם שהוא יסוד עולם, שכל הדברים נמשכים ממנו ואסולו כל הצדיקים הם רק ענפים ממנו כי"א לפי בחינתו, יש שהוא בבחינת ענף ממנו ויש שהוא בבחינת עקר מן הענף" (49).

הצדיק של רבי נחמן הוא לא רק זה היים רוחניים שלמים דיים, כי אם הוא מנהיג הדור, יודע מחשבות ומשאלותיו, צרכיו ותפציו, מגמותיו ונטיותיו. הוא עושה את כל מה שהוא חושב לנתיץ לעשות בהיות לפני עיני רוחו תמיד צערם של בני אדם.

„בכל צדיק אמתי יש בו התגלות משיח ואע"פי שאין בו התגלות משיח יש בו מדה של משיח שהוא בחינת משה, היינו שהוא עניו מאד וכו' ויודע שפלותו באמת ותשובת וגחלת ישראל עד שמוסר נפשו ותיותו בעד ישראל וכל זה וכה ע"י שעושה תשובה שלמה כ"כ עד שנדהה הרע לגמרי ונעשה כלו טוב, שזה גם כן בחינת משה־משיח". (50)

„כל צדיק החזר הוא בחי' משה־משיח וכשמחדש בתורה הוא בבחינת „רוח אלהים" דא רוחו של משיח „מרחפת על פני המים" שהוא התורה; וכמו שמשיח סביל מרעין עבור כל ישראל לכפר עליהם (כמ"ש והוא מחולל מפשעינו) כמו כן כל צדיק החזר הוא סובל יסורים בשביל כלל ישראל להקל מעליהם" (51).

וכאן נתן רבי נחמן מקום להולקים עליו. לכתוב עליו מחרות ולדבר בו סרה בהאשימם אותו, כי נוטל הוא גדולה לעצמו יותר מראי אי כי הושב הוא את עצמו לצדיק יחד בדוחי ויש שהאשימהו גם במשיחות, כלומר שהוא הושב את עצמו למשיח. לגאל צדק. האולם מה דלדידהו הוה מומא לדידן לא לא הוה מומא. רבי נחמן

היה האחד המיוחד בין תלמידי הבעש"ט שהשכ מהשבות לא רק על קדשא בריך הוא וישראל ואוריתא כי אם על האנשיות כלה, גדולה, תקותה, עברה, עתידותיה.

הרבה מחשבות היה לו לרבי נחמן בענין זה שגלם רק ברמז לתלמידיו, והם לא הבינו כלל לאן הדברים נושים או כי הבינום על פי דרכם ועל פי השקפותיהם הצרות והמוגבלות.

ובאהבתו העזה ובהמלתו הרבה השכ רבי נחמן כי היום אשר בו „לא ישא גוי אל גוי הרב" לא ירחק הק.

הרבה הרבה משיחותיו, דבוריו, תורותיו והזיונותיו מוכיכים על ציר התקוה הזאת כמו, למשל:

„אוי, כשזוכין לשלום הכללי, אוי יתבטל כל המשא ומתן מן העולם, כי כל המשא ומתן שבעולם הוא מהעדר השלום, כי אי אפשר שיהיה רצון המוכר והקונה שוה, שזה רוצה לקנות זה רוצה למכור ואם היה רצונם שוה לא היה אפשר לשום משא ומתן וכדומה, אבל לעתיד לבא שיהיה השלם המופלא בעולם, כמו שנאמר: וגר זאב עם כבש) אוי יתבטל המשא ומתן" (52).

כל המלחמות והמריבות, התגרות והקטטות בארץ, לפי דעת רבי נחמן, מהסרון הדעת, ולפיכך צריך להרחיב את הדעת בעולם, כלומר דעת האלהים, דעת היופי המופלא והטהור המופלא ואז יתרוממו בני האדם ויתעלו ויהי המשיח בוא יבואו.

ואולם הלא יש רשות לבעל הדין לטענן: הלא כבר נבאו נביאים, הגו הגוים ושחו המשוררים; זה אלפי שנים שמדברים וכותבים, מטיפים ומשפיעים ומתאמצים בכל מיני ההתאמצות שבעולם להרבות הדעת בעולם ועדיין עולם כמנהגו נוהג. ושוטים שקלקלו עדיין מקלקלים ועומדים?

תשובת רבי נחמן על זה הוא: אף על פי שכל אלה המחשבות הגדולות והשאיפות של הנביאים והחזים לא נכנסו עמוק עמוק בלב האדם, עדיין לא היו לעצם מעצמיו ובשר מבשרו, בכל זאת יש גם להן איזה מקום נמוך, עוד לא נכנסו בעומק, ואולם מרחפות הן ממעל ושואפות לכנס לתוך; וכל מה שיתרבו הימים הן מתעמקות

עד שלבסוף תבצרנה להן מקום בלב האדם.

רבי נחמן מביע את הרעיון הזה על פי דרכו, על פי פנגון המקובלים כל העלמות העליונים והתחתונים מלאים אורות אלהיים פנימיים ואורות אלהיים אחרים מקיפים אותם. ושני מיני אורות אלו — אורות פנימיים ואורות מקיפים — מאירים בכל דבר שבעולם. ישנן דעות אלהיות שהן בתוך תוכה של האנושיות וישנן — שהן מקיפות מחוץ. אולם מן האור המקיף נעשה תמיד, ברבות מיני ההשתלשלות, אור פנימי. וככה נעשים מן האורות המקיפים את האנושיות סוף סוף אורות פנימיים. או אז מתחדשים אורות אלהיים אחרים מקיפים וסוף גם הם נעשים פנימיים, ומתחדשים מקיפים אחרים וככה עד סוף העולם אם כן איפוא הדעות וההויונית של עתה, השאיפות ליופי, לקדושה ולטהרה, לאהבה כללית, לשלום כללי, ולהשתלמות כללית, אלה הדעות והשאיפות שעתה הן רק מקיפות את האנושיות, סוף סוף תמלאנה את האנושיות, ושאיפות אחרות יותר נשגבות תתחדשנה, שהן תהיינה בבחינת מקיף עידן ועידנים עד שסוף כוף תהיינה גם הן לקנין פנימי של האנושיות וככה עד לאין קץ.

אילם כמאמין פשוט מצד אחר רבי נחמן אומר, שגם בימות המשיח לא ישוו ישראל לאומות העולם: גם אז יהיה מקום למדרגות ובחינות. אומות העולם יעבדו את ה' כמו שעובדים איתו בני ישראל תמימים וישרים עתה, ואולם ישראל יתעלה ויתגדל עד לשמי מרומים (53).

„כל מה שהמשיח יעשה מובות לישראל גם אני יכול לעשות — אמר רבי נחמן — רק שההלק הוא, שמשיח יגזור אומר ויקם, אבל אני אני יכול לגזור עדיין" (54)

„אומות העולם כלם — אמר עוד רבי נחמן — אני יכול להחויר למוטב ולהוליכם סמוך לדת ישראלי" (55).

שונה היא השקפתו של רבי נחמן מן ההשקפה התיאולוגית הרגילה. לפי השקפתו העולם הולך ומשתלם, הולך ומתברר, וימי המשיח הם רק שלמות רוחנית יותר גדולה.

כשהתאינו לפניו על צוק העתים אמר: „אדרבה, דאך אייבערש-

שער פירוש המצות שנעשר די וועלט" (56).

נגד ההשקפה התיאולוגית הרגילה הוא גם מאמרו:

„העולם סוברים, שכשיבא משיח לא ימותו, לא כן הוא, אפילו משיח בעצמו גם הוא ימות!" (57).

ימות המשיח הם רק המדרגה היותר נעלה בהתפתחות האנושיות ובתקון העולם.

„לא כמהת בשר ודם מהת הקדוש ברוך הוא — אמר רבי נחמן — כי האדם כשעושה לעצמו מלבוש, אזי בתחלה כשהוא חדש הוא חשוב אצלו יותר, ואחר כך כל מה שמתישן המלבוש הוא מתקלקל וחשיבותו מתמעטת, אבל הקדוש ברוך הוא ברא, את העולם ובתחלה היה העולם מקולקל ואחר כך בכל פעם ופעם נתתקן העולם ונחשב העולם אצלו יותר, כי אח"כ בא אברהם, יצחק, ויעקב ואחר כך משה רבנו ע"ה וכו' וכן בכל פעם באים צדיקים ומתקנים את העולם יותר ויותר ואחר כך — בסוף — יבוא משיח ואז יהיה גמר תיקון העולם" (58).

הדשבים שבבוא משיח יקרו מקרים הנוגים מרעישים, ובאמת תהי אז רק מהפכה פנימית נראה „כל אחד ואחד ישליך את המשא שלו. לא כמו שסוברים, שבבוא משיח יהיה עולם אחר משל עכשיו, רק כל אחד ואחד יתביש משטות מעשיו...." (59)

י"ח

השאיפה להיות צדיק, גדול הדור לותה את רבי נחמן מימי ילדותו. עודנו ילד בן שש שנים (הוא נולד במעזיבוז בשנת תקל"ב). וכבר הלם על דבר השגות גדולות ומחשבות גבוהות ונעלות בעבודת ה' וכאחד הסחידים הגדולים, טבל והמשיך עליו קדושת שבת והתבא בתוך „עמוד אחד של אחד הסחידים הגחלים לשמ"ע שירתו ונגוניו ובכיו בעת קריאת „שיר השירים". הסחיד הרבה בכי והילד הקטן שפך נפשו לפני ד' ו„בכה ברמעות שליש עד שנפחו עיניו".

בשבתו לפני רבו בימי קטנתו היה רוצה תמיד לקיים „שויתי ד' לנגדי תמיד", „היה מתיגע לצייר נגד עיניו שם הויה, ומחמת

שהיתה מחשבתו טרודה בזה לא ה׳ה יודע מה שלומד והיה רבי כועס עליו מאד״.

ואולם כגודל יראתו כן גדלה גם התמהתו ו„היה משלם להמלמד מביתי ג׳ גדולים בעד כל דף גמרא שהיה לומד עמו מלבד השכר למוד שהיה אביו משלם להמלמד״, הכל בשביל שירבה המלמד ללמוד.

ככה למד כל הש״ס והפוסקים, תנ״ך ועין יעקב, ספרי הזוהר והקונים וכל כתבי האר״י, מלבד המזון ספרי מוסר והיה יודע את כלם – על פי עהת תלמידיו – בעל פה.

ואולם מיראו גם בהיותו ילד את הכבוד והפרסום והפניות השונות הכרוכות בהם ומלוות אותם, היה לומד מה שלומד ועושה מה שעושה בהסתר גהל ובהצנע לכת, ובצאתו להוץ היה מנהגו כמנהג כל ילד.

אחד ממנהגיו היה, שהיה לוקח מטבעות גדולות ומהליפן על מטבעות קטנות ונכנס לבית הכנסת בהצנע דרך ההלון וכיוצא, והיה לוקח עמו את הספר „שערי ציון״ ואומר ה„לשם יחוד״ של המצות ומשלך מטבע אחת לתוך הקופסא של „מתן בסתר״ ומסיח דעת ממעשהו זה וחוזר ומשלך מטבע אחת בכונת ויהודים חדשים עד שהיה משליך אחד, אחד את כל המטבעות שבידו, ובכל פעם בכונה חדשה והתעוררות הרשה.

לפעמים לא רהיקות היה שוהה בלילה על קבר זקנו הבע״שט, ומשם היה רץ למקוה לטבול, וכמעשהו בימי הקיץ כן גם מעשהו בימי תרף, ולא עוד אלא שכהר לטבול דוקא במקוה שעמדה בחוץ, וכשהיה בא לביתו ותפף את ראשו לא עלה על דעת איש שהוא שרבל בתוף בלילה, כי השכו שמעשי ילדות הוא עושה.

והיה רגיל למצא לו איזה מקום בודד והיה שופך שם את שיחו לפני ד׳ בלשון יהודית המדוברת „והיה מרצה ומפיים אתו י״ת ומבקש ומתהנן לפניו בכמה וכמה מיני טענות ואמתלאות, שראוי לו י״ת שיקרבנו לעבודתו והיה רגיל בזה מאד והיה מבלה ימים ושנים בזה; גם היה מסתיר עצמו על גבי בית אביו תחת הגג במהיצה של קנים שמחזיקים שם תבן ומספא והיה אומר תהלים והיה מתפלל

בלחש להש"י שיזכהו לקרבו אליו".

„והכלל שכל מיני בקשות שבעולם שנמצאו באיזה ספר שיהיה, הכל באשר לכל, לא היו שום תחנה ובקשה שלא אמרה —

גם היה רגיל לפעמים לאמר בתהלים רק הפסוקים המדברים מתחנות ובקשות וצעקה להש"י, והשאר לא היה אומר".

„וכמה פעמים היה מדבר לפני הש"י דברי תחנות ובקשות מלבו ונזדמנו לו בתוך דבורו טענות יפות ותפלות נפלאות ומסודרות והזכיר בעיניו, והיה כותבן אצלו לזכרון למען יהיה רגיל בהן, ובכלל היה רגיל לדבר בינו לבין קונו הרבה מאד מאד ועיקר תפלתו היה: שיזכה להתקרב להש"י —

„ואף על פי כן נדמה לו תמיד שאין מסתכלין בו כלל, אדרבה, נדמה לו שמרחיקין אותו מעבודתו ית' בכל מיני הדחקות וכאלו אין חפצין בו כלל וכלל, כי היה רואה שהולפין ועוברין כמה וכמה ימים ושנים ועדיין הוא רחוק מהשם ולא זכה עדיין לשום התקרבות ואף על פי כן „היה מחזק עצמו מאד ולא הניח את מקומו ויש שהלשה דעתי מהמת שראה שהוא מתפלל ומעתיר ומפציר כל כך שיתקרב לעבודת הש"י ואין מסתכלין בו כלל ולא היה מדבר עוד כל כך בינו לבין קונו איזה ימים, אחר כך נזכר בעצמו והתביש בעצמו על שהרהר אחר מחתיו ית', כי באמת בודאי הש"י הנון ורחום ובודאי הוא חיצה לקרבו וחזר ונתחזק בדעתי להתחיל שוב להעתיר ולדבר לפני הש"י וכן היה כמה פעמים".

„כל דבר ודבר שעשה הכל היה ביגיעה גדולה ובכח גדול ובמסירות נפש והיו לו עליות וירידות אלפים ורבבות והיה קשה וכבד עליו מאד להתחיל בעבודת ד', והיה רגיל להתחיל לעסוק בעבודת ד' איזה ימים ואחר כך נפל ממדרגתו, וחזר והתחיל — ונפל, וכן היה כמה וכמה פעמים, עד שגמר בדעתו: לא אניח את עבודת ד' אף על פי שיש לי ירידה לפעמים —

„והיה רגיל להתחיל בכל פעם מהדש, דהיינו כשנפל ממדרגתו לא היה מתיאש בשביל זה רק אמר שיתחיל מהדש, והיו לו כמה וכמה התחלות ביום אחד, דהיינו שגם ביום אחד נפל כמה פעמים

ממדרגתו והיה מתחיל מהדש".

והיה מקבל על עצמו עבודות גדולות מאד, תעניתים לאין שיעור וסגופים נוראים, גלגול שלג וכיוצא בהם, וכאשר נלאה מנשוא את עול העבודה היה הושב שאין לו רק יום זה לבד ולא הסתכל על יום המחרת ועל זמן שלהבא כלל, וכשגמר העבודה של יום זה, אזי ביום המחרת חזר וקבל עליו את העבודה של אותו יום המחרת וכן נהג תמיד שלא היה לפניו אלא אותו יום בלבד"(60).

בבואו לשדש אתר כל מדה רעה ולהכניע את התאוות היה נותר לו כפעם בפעם רעה אחת או תאוה אחת והיה נלחם עמה רק עמה והיצר (בלשון תלמידי(ח"נ: הבעל דבר) היה מתרצה, שיכניע (שישבר") את כל התאוות רק לא את התאוה הזאת, ואולם הוא היה אומר אל יצרו: אדרבה מניה אני לך את יתר התאוות, ואולם אותה אכניע, ויהי מה, וכן הכניע לאט לאט את כל תאותיו וצרף את מחשבתיו בתכלית הצרוף והזקוק.

בהיותו בבית הותנו בכפר אוסאטין סמוך לעדה קטנה מעדזיעדזוקא (פלך פודוליה) שם נתעשר עולמו הפנימי, ביחוד בשבתו בבית אבותיו היה מוצא לו מקום סתר בפנת הגג. ואולם באחד הכפרים הבחוכים בין שדות המד והרים וגבעות, מעיינים ונחלים מצא לו מקומות אחרים להתבודדות. כאן מצא לו דמיונו הנשגב טרחב לציוריו והיונותיו, ושירתו הפנימית — מקום יפה ונבחר להשתפכות הנפש והמית־לב.

אניה קטנה היתה לו שהיה שט בה לבדו בנהר הסמוך להכפר, עד שהיה מגיע לו לאיזה מקום רחוק יפה שהוטב בעיניו להתבודד שמה.

וסובב היה בכל עת מצוא את כל היערים והכברים הסמוכים לכפר והיה שופך שיח לפני ה' עם שיח השדה.

והר גבוה אחד היה לו, שהיה הביב עליו ביותר, מפני ששם היה לו מקום סתר זמחבא, המוכשר מאד להתבודדות.

וכל השדות והיערים נדמו לו כרעים וידידים אהובים, ובגעגועים רבים זכר אחרי כמה שנים את המקומות היפים תחת שמי ד' החפשים,

שכל כך טוב היה לשוח בהן ולשאת רנה ותפלה.

ואחרי עבור שנים רבות עבר עם אחד מתלמידיו דרך אותם השחת והיערים ואמר לו: מה טוב היה שבתי פה, בכל פסיעה ופסיעה הרגשתי טעם גן עדן. וכשהיתי מתבודד באיזה מקום, ביער או בשדה, כשתותי משם היה העולם חדש בעיניו ונדמה לי כאלו הוא עולם אחר. 61)

בשביל תגרה קטנה שנפלה ביני ובין חמותו (כי לקחה לעצמה את הדר־ההתבודדות שהיה לו), התישב בעירה מעדהזעדיעזוקא, ומני או התאספו אליו אנשים רבים שהיו שותים בצמא את דבריו, נכספים ובטלים אליו, מתאמצים ללכת בדרכיו ומפיצים תורתו ברבים.

מני או נתפרסם שמו בתור אחד הצדיקים הגדולים ורבים נהרו אליו, ואולם רבי נחמן היה מטפיסם של הצדיקים הנודדים. עפ"י תכונתו היה רבי נחמן הממה בפרטים רבים לרבי ליב שדהים.

„בימי נעוריו — מספרים תלמידיו — כעת שעסק בעבודתו צייר בדעתו שאיננו רוצה להיות מפורסם בשום אופן והיו לו כמה מחשבות בענין זה איך שיעלים עצמו מן העולם ומהיכן תהיה פרנסתו, ולפעמים היו לו מחשבות שיהוור על הפתחים ואיש לא ידע ממנו" 62)

„אמר לאחד מתלמידיו שעולה על דעתו לנסוע עם ביתו למרחקים ולהיות שם כהעלם גדול מכל העולם; ללכת לשוק, להסתכל בעולם וללעג לו" 63).

„לפעמים צדיק האמתי — אמר רבי נחמן — הוא איש פשוט ממש (פראסטאק), שמתנהג עצמו כדרכי הפשטות, איו מגלה שום תורה ועוסק בשיחת הולין וכיוצא" 63)

„כשהצדיק הוא פראסטאק הוא מקבל מאוצר מתנת־חנם". „הצדיק הגדול מוכרח לירד ולפול לתוך פשיטות, כי עי"ז הוא מחיה את כל הפשוטים ואפילו אומות העולם". 64)

ההפץ להיות צדיק נסתר היה משאת נפש רבי נחמן כל הימים, ואולם המחשבה, כי בהיותו למפורסם יפעל וישפיע הרבה יותר וגם מחשבות שונות על דבר הכבוד וההדור החיצוני הכריחוהו ללבוש אצטלא דרבנן.

כי רבי נחמן לא הסתפק במעשים ארעיים ובהשפעה ארעית, כי אם חשב להשפיע על כל בני הגולה (וכמהבא הלב: גם על עמים אחרים) ובשביל זה היו נהוצים לו הכבוד והפרסום, הגדולה והתפארת ובשביל זה עשה מעשים רבים שהכעיסו את לבות יתר הצדיקים.

היה רבי נחמן אומר: „הבע"שט ז"ל וכמה צדיקים עשו ותקנו בעולם מה שתקנו, ולאחר כך כשנפטרו ונסתלקו נפסק הדבר, על כן צריך לעשות דבר שיהיה לו קיום לעד" 65).

„כי הכבוד — אומר רבי נחמן במקום אחר — הוא אם כל חי והוא שורש כל הנפשות, וכשהנפש מסתלקת היא מסתלקת אל הכבוד, שהיא שרשה בבחינת כבוד ה'" 66).

„הצדיק צריך שיהיה מלבש בכבוד, כי ע"י הוא נחשב בעיני בני אדם ויוכל לקרב אותם לעבודת השי"ת, ואם לא יהיה מלובש בכבוד לא יהיה נחשב בעיני אדם" 67).

„דע שיש שבילי התורה, שיש בהם התבוננות גדולה מאד שאי אפשר לבוא להתבוננות זו כי אם על ידי עשירות, כמו שבפשטי אדרבא„ אם אין קמח אין תורה" כמו כן להתבוננות זו שהיא גחלה מאד צריך שיהיה לו (לאדם) עשירות גדולה מאד, שיהיה לו הון רב ולא תחסר כל בה, כי צריך כל הון דעלמא להתבוננות הואת". 68)

מצד אחד ההפץ להזהר על הפתחים, להיות שפל ונבזה בעיני כל, ומצד אחר מהשבה על דבר כל הון דעלמא....

וככה גם בעודנו בעיר הקטנה מעזוויעדעזוקא היה רבי נחמן תועה ומבקש ומתהפך מן הקצה אל הקצה עד שהרגיש פעם אחת מה הסר לו.

ביום אחד בהיר נקבע בדעתו שעליו לנסוע לארץ ישראל. ויסע.

הערות

1) חי מה"רן ח"ב אות ו'. 2) לקוטי הלכות. 3) לקוטי מה"רן תנינא סימן ק"ד"ט, 4) שם סימן ק"כ. 5) חי מה"רן. 6) שם. 7) נדפס בספר מיוחד בשם „עלים לתרופה". 8) מדרש פנחס. 9) שבחי מה"רן. 10) רבי נתן מספר במכתביו שהיה לו לרבי נחמן, שיח ושיג עם ה„קלי־עולם", כלומר עם משכילים שונים. 11) מדרש פנחס. 12) מגיד שיחות דף נ' ע"ב. 13) לקוטי תנינא דף ו' אות ו'. 14) מגיד שיחות כ"ב, חי מוה"רן דף ה' אות כ"ב. 15) שם א 16) לקוטי תנינא ס"י ק"ב. 17) לקוטי מה"רן דף ע"ה ע"ב. 18) שם דף ע"ט. 19) לקוטי הלכות. 20) „עיקר האמונה הוא רק במקום שהשכל נפסק ואינו מבין הדבר שם צריכין אמונה, וכשאין (האדם) מבין את הדבר בשכלו אז נשארת רק בחינת המדמה נמצא שעיקר האמנה הוא בבחינת המדמה" (לקוטי עצות, אמת ואמונה אות י"ז). 21) עפ"י תלמיד של רבי נחמן בלקוטי הלכות שלו. 22) „כשהמדמה אינו מבורר ומתוקן על ידי זה בא לאמונת סיבויות שהן עיקר וזהמת הנחש, ועיקר בירור המדמה ותיקון האמונה הוא על־ידי צדיקי אמת שיש להם בחינת חזה הקודש, רוח נבואה" (לקוטי עצות שם). 23) מגיד שיחות הרשה, תר"ט דף ל"ד ע"ב. 24) שם 25) שם. 26) מגיד שיחות מ"ג ע"ב. 27) שם, 28) שם דף נ' ע"א. 29) שם ל"ז ע"א. 30) תכנה יבואר במה שיבא. 31) לקוטי תנינא ל"א ע"ב ס"י ס"ת. 32) מבא פעמים רבות בס' „עלים לתרופה". 33) מגיד שיחות ל"ד ע"ב ומכתבי רבי נתן נאמר ונשנה הרבה פעמים.

34) מגיד שיחות. 35) חיימוה"רן.

36) „פעם אחת — מספרים תלמידיו — עמדנו לפניו ביום א' אחר שבת נהמ תקס"ט והוליכו מת לפני חלונות ביתו והיו הולכין אחריו זבוכין ומספידין, כדרך העולם, ענה (ר"נ) ואמר: מסתמא שחק המת בלבו על שבוכין אחריו, שהרי הוא כאלו אומרים לו: 'אמעדר וואלכסו נאך פערשוואַרצט גענוארעז אויף דעד וועלט..." (חי מה"ר"ן 37) עיין מגיד שיהת ל"ש ע"א. 38) שם, 39) מענלי צדק ב' ע"ב. 40) ממעשה בז' בעטלירם, השהה לוה את הרעיון היסודי של שיטת שהגהויר על דבר הצער שהוא בהיזם והעונג שאינו אלא בשלילה... 41) עלים לתרופה. 42) שם מכתב ר"ת. 43) לקוטי הלכות, הלכות נוקין ה"ד, אות י"ז, י"ש.

44) חי מה"ר"ן. 45) בלקוטי מה"ר"ן, ואנכי צרפתי לה דברים אחדים מתורות אחרות שב„לקוטי" הראשון ולקוטי הניגא. 46) לקוטי עצות, אות צדיק. 47) שם. 48) לקוטי מוה"ר"ן פ"ת ע"א. 49) לקוטי עצות, אות צדיק. 500) שם, 51) שם. 52) לקוטי מוה"ר"ן דף כ' ע"א. 53) עיין היטב לקוטי מוה"ר"ן תורות „רבי יונתן משתעי ובהעלותך את הנחת". 54) חי מוה"ר"ן. 55) שם. 56) מגיד שיהות נ"ח ע"ב. 57) חי מה"ר"ן. 58) מגיד שיהות נ"ב ע"ב. 59) חי מוה"ר"ן. 60) כל כל אלה הדברים לקוחים מ„שבחי הר"ן" וחיי מוה"ר"ן. 61) על פי חי מה"ר"ן, 62) שם. 63) (לקוטי מוה"ר"ן ל"ד. 64) שם ל"ז. 65) חי מה"ר"ן. 66) לקוטי מוה"ר"ן דף פ"ד ע"ב. 67) לקוטי עצות, אות בגדים. 68) לקיטי מוה"ר"ן.